

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

з теми «РОЗВИВАЛЬНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта»
спеціальності 012 Дошкільна освіта
заочної форми здобуття вищої освіти
Думанська Лілія Миколаївна

Керівник: Гордійчук М. С.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: Кривошея Т. М.,
кандидат педагогічних наук доцент,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету ім. М. Коцюбинського

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПІДХОДІВ	7
1.1. Інтелектуальний розвиток старших дошкільників як психолого- педагогічна проблема	7
1.2. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку	14
1.3. Розвивальні ігри як елемент сучасного освітнього середовища ЗДО ..	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ	28
2.1. Оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до застосування розвивальних ігор	28
2.2. Технологія організації інтелектуального розвитку дітей засобами розвивальних ігор	35
2.3. Перевірка результативності впливу розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток старших дошкільників	46
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні умови розвитку освіти в Україні висувають до закладів дошкільної освіти вимогу забезпечити цілісний розвиток дитини, зокрема її інтелектуальної сфери, що є фундаментом для успішної адаптації до шкільного навчання. Інтелектуальний розвиток старших дошкільників визначає здатність дитини логічно мислити, зосереджуватися, запам'ятовувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та грамотно висловлювати власні судження. У період активного становлення пізнавальних процесів особливо важливо застосовувати ефективні педагогічні технології, які забезпечують природний та гармонійний інтелектуальний розвиток. Одним із таких засобів виступають розвивальні ігри, що інтегрують діяльнісний, емоційний та пізнавальний компоненти [19; 30; 31].

У психолого-педагогічній науці та практиці дошкільної освіти ігрова діяльність розглядається як провідний засіб розвитку дитини, однак проблема системного використання розвивальних ігор саме з метою інтелектуальної стимуляції досі залишається недостатньо висвітленою. Не в повній мірі визначено критерії відбору розвивальних ігор для розвитку мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності, а також не сформовано єдиних методичних підходів до їх застосування у повсякденному освітньому процесі. У педагогічній практиці часто спостерігається фрагментарність використання ігор, відсутність цілісної системи та методично обґрунтованого впливу на ключові інтелектуальні функції [6; 10; 19].

Потреба у вирішенні цих суперечностей зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на виявлення можливостей, умов і результативності розвивальних ігор як засобу інтелектуального розвитку старших дошкільників. Систематизація ігор, розроблення та впровадження корекційно-розвивальної програми, а також оцінювання її ефективності дозволяють не лише теоретично обґрунтувати значення ігрової діяльності, а й визначити практичні шляхи підвищення інтелектуальної готовності дітей до школи. Таким чином,

дослідження має як наукову, так і практичну значущість, сприяє вдосконаленню змісту дошкільної освіти та забезпеченню високої якості розвитку дитини.

Об'єкт дослідження – інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови, зміст і засоби використання розвивальних ігор у процесі інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження – комплексно дослідити вплив розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку, обґрунтувати теоретичні положення, визначити методичні підходи та експериментально перевірити результативність їх застосування в умовах закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні підходи до проблеми інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку та з'ясувати можливості розвивальних ігор у цьому процесі.

2. Визначити критерії, показники та методи діагностики інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробити та впровадити комплекс розвивальних ігор, спрямованих на розвиток мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності старших дошкільників.

4. Експериментально перевірити ефективність запропонованої системи розвивальних ігор та проаналізувати динаміку інтелектуального розвитку дітей на основі порівняння результатів констатувального і контрольного етапів.

Методи дослідження: комплекс теоретичних методів (аналіз, узагальнення та систематизація психолого-педагогічної літератури; моделювання змісту розвивальних ігор), емпіричних методів (педагогічне спостереження, психодіагностичні методики для оцінювання мислення, уваги, пам'яті й мовленнєво-інтелектуальної діяльності, педагогічний експеримент із

констатувальним і контрольним етапами), а також кількісних і якісних методів обробки результатів (аналіз динаміки показників, порівняння даних різних етапів експерименту).

Наукова новизна отриманих результатів. полягає в уточненні змісту та структури інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку; обґрунтуванні педагогічних умов ефективного використання розвивальних ігор у процесі формування мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності; розробленні та експериментальній перевірці результативного комплексу розвивальних ігор, який забезпечує позитивну динаміку інтелектуального розвитку дошкільників.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення. Полягає в уточненні та поглибленні наукових уявлень про структуру, критерії й показники інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку; у науковому обґрунтуванні ролі та можливостей розвивальних ігор як ефективного засобу стимулювання мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності дошкільників; у доповненні теорії дошкільної педагогіки положеннями про педагогічні умови організації ігрової діяльності з метою забезпечення інтелектуального розвитку дитини.

Практичне значення. Практичне значення дослідження полягає у розробленні та апробації комплексу розвивальних ігор, спрямованих на формування мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності дітей старшого дошкільного віку, який може бути використаний вихователями, практичними психологами та педагогами закладів дошкільної освіти. Запропоновані методичні рекомендації, система вправ і діагностичний інструментарій можуть застосовуватися у практичній роботі ЗДО, у підготовці дітей до школи та в процесі підвищення професійної компетентності педагогів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи обговорювались на звітній науковій конференції студентів, магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський 09–10 квітня 2025 року).

Публікації. Результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи магістра висвітлені в одній науковій статті.

Структура роботи. Роботу викладено на 65 сторінках, з яких 59 основного тексту, вона містить 10 таблиць та 2 рисунка. Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, двох розділів, висновків та списку з 54 використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 1

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПІДХОДІВ

1.1. Інтелектуальний розвиток старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема

Проблема інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку є однією з ключових у сучасній дошкільній педагогіці, оскільки саме цей період визначають сенситивним для розвитку пізнавальних процесів, інтелектуальних здібностей і передумов навчальної діяльності. Дослідження учених переконливо доводять, що структура інтелекту дошкільника формується під впливом соціального середовища, провідної діяльності та змісту освітнього процесу. У вітчизняній педагогічній науці увага до цієї проблеми посилюється у зв'язку з вимогами Базового компонента дошкільної освіти [3], де інтелектуальний розвиток розглядають як ключовий елемент готовності дитини до школи [6; 9; 24].

У працях сучасних українських науковців підкреслюється важливість використання розвивальних, дидактичних та ігрових технологій, які створюють умови для розвитку мислення, уваги, уяви, мовлення та здатності дітей до вирішення пізнавальних завдань [21; 27; 30].

Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку є ключовим напрямом сучасної дошкільної освіти, оскільки саме на етапі 5–6 років відбувається інтенсивне формування основних пізнавальних процесів, логічних операцій та внутрішніх механізмів мислення, що визначають готовність дитини до навчальної діяльності. Дошкільний вік традиційно розглядається як сенситивний період розвитку інтелекту, коли мислення, пам'ять, увага, мовлення та уява набувають нового змісту, якісно змінюються й починають взаємодіяти між собою на вищому рівні. У цей час у дітей з'являється здатність до аналізу ситуацій, елементарного узагальнення, порівняння об'єктів,

встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що свідчить про поступове становлення більш складних форм інтелектуальної діяльності.

У старшому дошкільному віці інтенсивно розвивається мовлення, яке стає провідним засобом регуляції мислення. Дитина не лише називає об'єкти, а й намагається пояснювати свої дії, описувати зв'язки між предметами, обґрунтовувати вибір способів розв'язання завдань. Зростає інтерес до пошуку відповідей на запитання, до дослідження властивостей предметів і явищ. Поступово формується довільність поведінки: дитина починає контролювати свої дії, спрямовувати увагу, оцінювати результати та коригувати власні помилки. Розширення інтелектуальної самостійності проявляється в тому, що дитина здатна утримувати більше інформації, порівнювати кілька ознак одночасно, будувати прості судження та робити висновки на основі власних спостережень [35].

Інтелект у дошкільному віці не є готовим результатом, а постає як функціональна система, що формується в умовах взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі спілкування, гри, експериментування та пізнавальної активності. Його розвиток тісно пов'язаний з характером освітнього середовища, яке може або стимулювати, або стримувати формування інтелектуального потенціалу. Дослідження пізнавального розвитку дітей переконливо свідчать, що інтелект зростає тоді, коли дитина має можливість діяти активно, ставити запитання, випробовувати різні способи розв'язання задач, користуватися об'єктами та моделями, застосовувати власні ідеї та фантазію. Це означає, що інтелект не може розглядатися ізольовано – його розвиток забезпечує система діяльностей, насамперед ігрова, мовленнєва, пошукова та продуктивна [13].

Проблема інтелектуального розвитку охоплює також питання про структуру інтелекту. Більшість сучасних концепцій розглядають його як багатокomпонентне утворення, у якому взаємодіють когнітивні, мотиваційні, емоційні та мовленнєві складники. Когнітивна сфера включає мислення, пам'ять, увагу, сприймання та уяву. Мовленнєва – виступає засобом організації

мислення та знаряддям оперування образами й поняттями. Операційно-діяльнісний компонент охоплює вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати та узагальнювати, що веде до формування елементів логічного мислення. Мотиваційний компонент тісно пов'язаний із розвитком пізнавальної активності, інтересу та потреби у відкритті нового [37, с. 56].

Важливо зазначити, що кожен із названих компонентів розвивається в різному темпі та під впливом різних факторів, проте всі вони формують єдину систему інтелектуальної діяльності дитини (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Структурні компоненти інтелектуального розвитку
старших дошкільників**

Компонент	Характеристика
Когнітивний	Розвиток мислення, уваги, пам'яті, уяви; формування здатності сприймати, переробляти та зберігати інформацію; поступовий перехід до елементів логічного мислення
Операційно-діяльнісний	Становлення внутрішніх розумових дій та способів інтелектуальної діяльності: уміння самостійно знаходити спосіб виконання завдання, застосовувати послідовність мисленневих кроків, здійснювати розумові перетворення образів та інформації, будувати прості алгоритми дій
Мовленнєвий	Зростання словникового запасу, уміння будувати зв'язні висловлювання; використання мовлення як засобу організації мислення та регуляції діяльності
Мотиваційний	Пізнавальний інтерес, допитливість, бажання знаходити відповіді на запитання, готовність долати труднощі та завершувати інтелектуальні завдання

Розглянувши структуру інтелектуального розвитку, важливо звернути увагу на чинники, що впливають на його формування. Інтелектуальна активність дитини не виникає спонтанно – вона залежить від педагогічної підтримки, стилю взаємодії, умов освітнього середовища, а також від індивідуальних особливостей самої дитини. Дошкільник активно засвоює інформацію тоді, коли має змогу діяти самостійно, робити вибір, ставити запитання, експериментувати, порівнювати результати та робити власні висновки.

Для системного аналізу чинників, що впливають на інтелектуальний

розвиток, доцільно узагальнити їх у групи (табл. 1.2) [39].

Таблиця 1.2

Чинники інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Група чинників	Характеристика змісту впливу
Соціальні	Якість взаємодії дитини з дорослими, стиль спілкування, емоційна підтримка та прийняття. Створюють почуття безпеки, формують упевненість у власних можливостях та мотивують до пізнавальної активності.
Освітні	Організація змістовного та предметно-розвивального середовища, наявність дидактичних матеріалів, варіативність ігрових і пізнавальних завдань. Забезпечують умови для розвитку мислення, мовлення і пошукової діяльності.
Психологічні	Індивідуальні особливості мислення, уваги, пам'яті, темпу діяльності та мовленнєвого розвитку. Визначають здатність дитини зосереджуватися, опрацьовувати інформацію та виконувати інтелектуальні дії.
Діяльнісні	Види діяльності, у яких бере участь дитина: ігрова, конструктивна, дослідницька, мовленнєва. Активізують мислення, стимулюють формування розумових дій, сприяють виробленню інтелектуальних стратегій.

Взаємодія соціальних, освітніх, психологічних та діяльнісних чинників створює той унікальний простір розвитку, у межах якого дитина поступово вибудовує власні інтелектуальні стратегії. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє якість взаємодії дорослого з дитиною. Емоційна підтримка, прийняття, розуміння, віра у можливості дошкільника формують відчуття безпеки, яке є фундаментом пізнавальної активності. За таких умов дитина охочіше ставить запитання, висловлює припущення, намагається знайти відповіді, не боїться помилок і сміливо використовує свій інтелектуальний потенціал.

Освітні умови, своєю чергою, визначають змістове наповнення інтелектуального розвитку. Якщо освітнє середовище насичене дидактичними матеріалами, ігровими засобами, моделями, символами, можливостями для експериментування й творчого пошуку, дитина досліджує, порівнює, вимірює, уявляє й робить висновки природно й невимушено. Навпаки, збіднене, недиференційоване або жорстко регламентоване середовище обмежує

пізнавальні прояви, знижує мотивацію та гальмує становлення елементів логічного мислення [41].

Важливе місце в інтелектуальному розвитку посідають психологічні особливості дитини. Темп мислення, витривалість уваги, обсяг пам'яті, рівень розвитку мовлення, швидкість переходу між операціями впливають на те, наскільки активно дитина буде включатися у пізнавальні завдання. Ці індивідуальні особливості зумовлюють необхідність диференційованого підходу в освітньому процесі, зокрема добору ігор, завдань і видів діяльності відповідно до можливостей кожного дошкільника. Педагогічне врахування індивідуальних відмінностей не лише знімає труднощі розвитку, а й активізує інтелектуальні можливості дітей, відкриваючи для них шлях до самостійного мислення.

Не менш важливими є діяльнісні чинники, оскільки інтелект формується тільки в діяльності. Різноманітні види ігрової, конструктивної, художньої, театралізованої, дослідницької діяльності забезпечують дошкільникові можливість діяти з предметами, створювати нові образи, моделювати ситуації, виявляти закономірності та відкривати причини явищ. Особливо цінною для розвитку інтелекту вважається ігрова діяльність, адже вона поєднує емоційність, творчість, довільність і самостійний вибір, а також дає дитині змогу використовувати пізнавальні дії у природних для неї обставинах.

Інтелектуальний розвиток старших дошкільників також нерозривно пов'язаний із формуванням довільності психічних процесів. Якщо у молодших дошкільників увага та пам'ять здебільшого мимовільні, то у старшому дошкільному віці діти починають усвідомлено керувати своєю поведінкою, утримувати інформацію з метою виконання завдання, контролювати власні дії та планувати послідовність кроків. Формується здатність зосереджуватися навіть тоді, коли діяльність не має яскравого емоційного забарвлення, що є одним з ключових показників готовності до навчальної діяльності в школі [32].

У цей же період помітно зростає рівень розвитку уяви та творчого мислення. Дошкільник уже не тільки відтворює знайомі ситуації, а й може

створювати нові, що свідчить про здатність до внутрішнього моделювання. Саме уява забезпечує дитині можливість прогнозувати результати своїх дій, випробовувати в думці різні варіанти рішень, знаходити нестандартні виходи із ситуацій. Це безпосередньо пов'язано з розвитком інтелектуальної гнучкості – умінням змінювати точку зору, адаптувати спосіб дії, долати труднощі й вибудовувати нові логічні зв'язки.

Значну роль у формуванні інтелектуального розвитку відіграє мовлення, яке не лише відображає рівень мислення, а й саме стає інструментом його організації. У старшому дошкільному віці словниковий запас дитини збільшується, зростає кількість узагальнених понять, зокрема стосується властивостей, якостей, відношень та класифікаційних груп. Дитина вчиться будувати поширені речення, послідовні висловлювання, пояснювати свої думки у логічній формі. Мовлення починає виконувати функцію регулятора поведінки та опосередковувати мисленнєві дії – дитина може вголос планувати свої кроки, коментувати спосіб розв'язання завдань, робити проміжні висновки.

У структурі інтелекту старшого дошкільника важливе місце займає розвиток мислення як провідного пізнавального процесу. Саме в цей період дитина засвоює прості логічні операції, такі як аналіз – виділення ознак; синтез – об'єднання частин у цілісність; порівняння – встановлення схожості й відмінності; класифікація – групування предметів за спільною ознакою; узагальнення – виділення суттєвих характеристик. Ці операції формують основу для словесно-логічного мислення, яке є необхідним для успішного навчання у молодшому шкільному віці [28].

Увага старших дошкільників стає більш тривалою та свідомо керованою. Дитина здатна утримувати завдання протягом достатнього часу, переключатися між видами діяльності, контролювати зосередженість на основному об'єкті. Пам'ять також зазнає якісних змін: зростає обсяг мимовільної пам'яті, з'являються перші форми довільного запам'ятовування, коли дитина свідомо використовує прийоми для запам'ятовування інформації (повторення, групування, співвіднесення частин). Такі вміння є важливою умовою

ефективної інтелектуальної діяльності, оскільки забезпечують системність, послідовність та усвідомленість пізнавальних дій.

Уява, як і інші пізнавальні процеси, у старшому дошкільному віці набуває нового рівня розвитку. Дитина вже не лише відтворює образи, а й активно створює нові, комбінуючи елементи досвіду. Уява стає творчою, а це сприяє виникненню інтелектуальних гіпотез, припущень і прогнозів. У процесі гри, моделювання та художньої діяльності дитина вчиться будувати внутрішні плани дій, що також розвиває здатність до оперування символами й абстрактними уявленнями.

Загальний рівень інтелектуального розвитку старшого дошкільника значною мірою залежить від того, наскільки різноманітною є діяльність, у якій дитина бере участь. Гра, конструювання, експериментування, творчі завдання та спільні форми взаємодії створюють умови для активного застосування інтелектуальних операцій і вдосконалення розумових дій. Саме через постійне зіставлення, випробування різних способів дій, коригування власних помилок і моделювання ситуацій у дітей формується здатність переходити від зовнішніх практичних дій до внутрішніх мисленнєвих операцій. Це є ключовою ознакою становлення інтелектуальної діяльності та свідчить про її якісні зміни.

У старшому дошкільному віці поступово збільшується роль самостійності у пізнавальній діяльності. Дитина здатна не лише виконувати запропоновані завдання, а й самостійно визначати спосіб їх виконання, приймати рішення, обирати матеріали, послідовність дій та оцінювати результати власної роботи. Формується вміння контролювати мисленнєві процеси, розуміти й виправляти помилки, а також застосовувати вже відомі інтелектуальні дії у нових ситуаціях. Розвиток таких умінь забезпечує поступове ускладнення мислення та сприяє виникненню елементів рефлексії [17, с. 78].

Значну роль у формуванні інтелектуального розвитку відіграє також комунікативна взаємодія з однолітками. У процесі спільної діяльності діти навчаються висловлювати думки, погоджувати позиції, аргументувати власні міркування та слухати інших. Такі форми взаємодії активізують мовленнєві та

логічні структури мислення, стимулюють розвиток здатності до узгодження дій і спільного пошуку рішень. Комунікація стає додатковим ресурсом для інтелектуального розвитку, оскільки дитина отримує можливість зіставляти власні судження з думками інших дітей, аналізувати різні підходи до розв'язання однієї задачі та відкривати нові способи мислення [11].

Усі зазначені аспекти підкреслюють, що інтелектуальний розвиток старших дошкільників є багатокомпонентним і динамічним процесом, який реалізується через взаємодію психічних функцій, мовленнєвої активності, емоційно-вольової сфери та різних видів діяльності. Його результативність визначається не лише природною готовністю дитини, а й тим, чи створені в освітньому процесі умови для активного пізнання, самостійного вибору, експериментування та ігрового моделювання ситуацій. Саме така комплексність забезпечує якісні зрушення у розвитку мислення та становленні інтелектуального потенціалу.

Таким чином, інтелектуальний розвиток у старшому дошкільному віці має розглядатися як цілісна психолого-педагогічна проблема, що поєднує структурні компоненти інтелекту, механізми їх формування та систему чинників, які забезпечують індивідуальну динаміку розвитку. Розуміння сутності цього процесу є основою для добору ефективних методів і засобів педагогічної роботи, серед яких особливе місце посідають розвивальні ігри як природний і дієвий інструмент стимулювання інтелектуальної активності дітей старшого дошкільного віку.

1.2. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік є одним із найважливіших етапів у становленні інтелектуальної сфери дитини. У цей період відбувається перехід від ситуативно-образного до більш усвідомленого та структурованого способу опрацювання інформації. Психічні процеси стають цілеспрямованішими,

довільнішими, а пізнавальна активність набуває рис внутрішньої мотивованості. Дитина починає не лише реагувати на зовнішні подразники, а й вибудовувати власні стратегії дослідження, аналізу та пояснення явищ. Ці зміни зумовлені природною віковою динамікою, зростанням обсягу соціального досвіду та розширенням діяльнісних можливостей [18, с. 49].

У 5–6 років помітно зростає інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, дослідження властивостей предметів і явищ, виникає прагнення пояснювати події та знаходити логічні зв'язки між об'єктами. Діти поступово переходять від практичних проб і помилок до більш продуманих способів розв'язання завдань. Формується здатність оцінювати результат власних дій, контролювати їх та коригувати, що свідчить про розвиток довільності мислення та поведінки. Поряд із цим зростає й інтелектуальна самостійність: дитина охоче приймає участь у пізнавальних ситуаціях, висловлює міркування, ставить запитання, висуває припущення [1, с. 22].

Розвиток інтелектуальної сфери охоплює кілька ключових психічних процесів, кожен з яких має свої особливості формування у старшому дошкільному віці (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Розвиток пізнавальних процесів у старшому дошкільному віці

Пізнавальний процес	Основні прояви у дітей 5–6 років	Нові утворення	Педагогічне значення
Мислення	Порівняння предметів за 2–3 ознаками, встановлення простих зв'язків між об'єктами	Формування внутрішнього плану дій; поява елементів логічних операцій	Готовність до виконання навчальних завдань
Увага	Більш тривале утримання уваги, керованість поведінки	Перехід до довільної уваги; розвиток її стійкості	Саморегуляція та контроль за діяльністю
Пам'ять	Словесна та образна пам'ять; запам'ятовування коротких інструкцій	Поява прийомів довільного запам'ятовування, збільшення обсягу пам'яті	Виконання багатоетапних завдань
Уява	Творче комбінування образів, відтворення відомих ситуацій	Моделювання, прогнозування результату, створення нових образів	Розвиток творчого мислення

Мовлення	Розширення активного словника, побудова розгорнутих висловлювань	Формування логічних суджень, мовленнєвого обґрунтування дій	Організація мислення через мовленнєву діяльність
----------	--	---	--

Аналіз даних таблиці свідчить, що інтелектуальний розвиток у старшому дошкільному віці характеризується переходом від випадкових, ситуативних проявів до більш стійких і свідомих форм пізнавальної активності. Розвиток мислення, уваги, пам'яті, уяви та мовлення відбувається нерівномірно, але в комплексі забезпечує якісні зміни у здатності дитини до розумової діяльності.

Більш наочне представлення внеску кожного пізнавального процесу у загальну структуру інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку відображено на рис. 1.1.

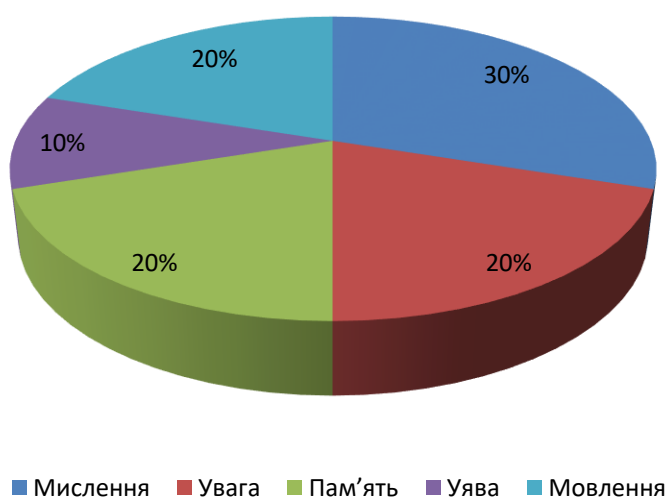

Рис. 1.1. Співвідношення пізнавальних процесів у структурі інтелекту 5–6-річних дітей

Представлена діаграма узагальнює співвідношення ключових пізнавальних процесів у структурі інтелекту дітей старшого дошкільного віку та дає можливість побачити, які саме компоненти відіграють провідну роль у формуванні інтелектуального потенціалу дитини. Найбільшу частку становить мислення (30%), оскільки саме воно забезпечує виникнення передумов логічних операцій, аналізу, узагальнення та здатності до побудови

внутрішнього плану дій. Значущість цього компонента зумовлена тим, що мислення є центральним механізмом оволодіння новими видами діяльності та основою пізнавальної готовності до школи.

Три інші процеси – увага, пам'ять і мовлення – мають майже рівний вклад (по 20 %), що свідчить про тісний взаємозв'язок між ними. Довільна увага забезпечує контроль і регуляцію діяльності, пам'ять підтримує опрацювання й утримання інформації, а мовлення виконує функцію організації мислення та способу зовнішнього і внутрішнього планування. Разом ці процеси утворюють єдину когнітивну систему, необхідну для виконання складніших інтелектуальних дій.

Найменшу частку – увага (10 %) – займає не через її другорядність, а через більш опосередковану роль у структурі інтелекту. Увага стає важливим інструментом моделювання, прогнозування, творчого комбінування образів та перенесення знань у нові ситуації, проте у кількісному співвідношенні вона поступається іншим процесам, які безпосередньо забезпечують операційну сторону мислення.

Узагальнення даних діаграми дає змогу зробити висновок, що інтелект старшого дошкільника формується як комплексна система, у якій провідним структурним компонентом є мислення, а інші пізнавальні процеси виконують підтримувальну, організуючу та регулятивну функції. Саме така взаємодія дозволяє дитині переходити до складніших форм пізнавальної діяльності та забезпечує готовність до систематичного навчання.

Подальший розвиток інтелектуальної сфери у старшому дошкільному віці тісно пов'язаний із формуванням довільності пізнавальних процесів. Якщо на попередніх етапах поведінка дитини переважно визначалася зовнішніми обставинами, то тепер з'являється усвідомлене прагнення керувати власними діями. Це виражається у здатності утримувати увагу на завданні, виконувати діяльність за заданим планом, контролювати помилки та коригувати спосіб дії. Саме формування довільності вважають одним із головних показників інтелектуальної зрілості [23].

У 5–6 років значно зростає роль внутрішніх психологічних механізмів, які забезпечують перехід від імпульсивних реакцій до спрямованої, організованої діяльності. Дитина здатна переключатися між видами роботи, завершувати розпочате, відкладати миттєве бажання заради результату та дотримуватися правил. Такі зміни свідчать про розвиток передумов саморегуляції – як інтелектуальної, так і емоційно-вольової.

Розвиток інтелектуальних процесів нерозривно пов'язаний із розширенням соціальної взаємодії дітей. На цьому етапі дитина активно включається у спільну діяльність, бере участь у колективних іграх та групових обговореннях. Співпраця з ровесниками сприяє прискоренню інтелектуального розвитку, оскільки створює умови для порівняння різних точок зору, аргументації власної позиції, прийняття рішень у суперечливих ситуаціях. У процесі таких взаємодій дитина опановує навички діалогу, групового обговорення, прийняття компромісів, що формує передумови логічного та критичного мислення [38].

Суттєвого значення у старшому дошкільному віці набуває розвиток внутрішнього мовлення. Якщо раніше мовлення виконувало переважно комунікативну функцію, то тепер воно стає засобом організації мислення. Дитина може проговорювати послідовність дій, формулювати проміжні висновки, описувати хід міркування. Внутрішнє мовлення забезпечує можливість діяти подумки, не вдаючись до практичних маніпуляцій – це важливий крок до переходу від наочних форм мислення до словесно-логічних.

Важливою характеристикою інтелектуального розвитку є здатність дітей усвідомлювати й аналізувати власні дії. Поступово виникають елементи рефлексії: дитина може пояснити, чому обрала певний спосіб розв'язання, що було складним, які дії потребували додаткового зусилля. Здатність оцінювати свою діяльність сприяє формуванню внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до інтелектуальних викликів. У цьому віці зменшується страх помилок, оскільки дитина починає сприймати їх як природну частину пізнання.

На розвиток інтелекту значною мірою впливають індивідуально-психологічні особливості дитини. Темперамент, швидкість реакції, емоційна

стабільність, рівень допитливості визначають, наскільки активно дошкільник включається у пізнавальну діяльність. Діти з високим рівнем допитливості демонструють інтенсивний розвиток мислення, оскільки постійно ставлять запитання, шукають нову інформацію, експериментують. Для дітей із більш повільним темпом діяльності важливо створювати умови, які дозволяють працювати у власному ритмі, не відчуваючи поспіху та тиску [45].

У старшому дошкільному віці продовжує зростати роль уяви як інструмента формування інтелектуальної активності. Уява дозволяє дитині переносити знання у нові ситуації, створювати внутрішні моделі подій, прогнозувати результати та шукати нестандартні способи розв'язання завдань. Поступово уява стає творчою, а не лише відтворювальною. Це відкриває можливість для появи інтелектуальної ініціативи: діти пропонують власні варіанти, удосконалюють правила ігор, пропонують альтернативні рішення [8].

Особливе місце у структурі інтелектуального розвитку посідає розвиток мовленнєвої компетентності. Мовлення стає засобом осмислення та структуривання знань, дозволяє будувати логічні судження, робити узагальнення та висновки. У старшому дошкільному віці діти вчаться перетворювати власні думки у зв'язні висловлювання, пояснювати хід міркування, описувати наслідки дій чи властивості об'єктів. Такий рівень мовленнєвого розвитку є фундаментом для успішного оволодіння письмом, читанням та навчальною діяльністю в школі [46].

Суттєвого значення для інтелектуального розвитку набувають також продуктивні види діяльності – конструювання, малювання, моделювання. Під час них дитина не просто створює продукт, а й виконує низку інтелектуальних операцій: планує, добирає матеріали, прогнозує результат, виправляє помилки. У таких видах діяльності поєднуються мислення, уява, моторика й мовлення, що забезпечує комплексний розвиток інтелекту.

Ще одним важливим аспектом інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку є формування здатності переходити від наочної до внутрішньої розумової дії. Якщо у молодшому віці дитина потребує опори на

конкретні предмети чи зображення, то наприкінці дошкільного періоду вона вже може виконувати частину завдань подумки, спираючись на створені уявні моделі. Це вказує на розвиток більш складних форм мислення, що є основою для подальшого опанування теоретичних знань у школі. Таке «внутрішнє моделювання» проявляється в умінні порівнювати об'єкти, не тримаючи їх безпосередньо перед очима, передбачати наслідки дій або аналізувати різні варіанти розв'язання завдання [12, с. 56].

Важливим утворенням старшого дошкільного віку є здатність до розуміння умов задачі. Дитина може виділяти суттєву інформацію, відокремлювати її від другорядної та визначати послідовність виконання дій. Зростає роль правила як механізму організації мислення та поведінки. Правила стають не лише зовнішнім обмеженням, а й внутрішнім орієнтиром, що допомагає дитині структурувати власну діяльність. Це має велике значення для готовності до шкільного навчання, оскільки вміння діяти відповідно до заданої інструкції є необхідною умовою успішності в освітньому середовищі [52, с. 36].

Особливість інтелектуального розвитку у старшому дошкільному віці полягає й у тому, що діти починають проявляти інтерес до символічних форм. Вони охоче працюють з умовними позначеннями, схемами, простими графічними моделями, картами, умовними малюнками, таблицями. Співвіднесення символу з реальним об'єктом сприяє формуванню узагальнених способів дії, що є важливим кроком до розвитку абстрактного мислення. Такі форми роботи розширюють інтелектуальний досвід дитини, вчать бачити явища не лише в реальному вимірі, а й у системі умовних відношень [14].

На розвиток інтелектуального потенціалу суттєво впливають і особливості емоційної сфери дитини. У старшому дошкільному віці емоційні реакції стають більш диференційованими та контрольованими. Дитина здатна керувати емоціями, виражати їх у соціально прийнятній формі, що створює сприятливі умови для пізнавальної діяльності. Позитивне емоційне підкріплення стимулює інтерес до пізнавальної активності, а відчуття успіху сприяє формуванню впевненості у власних здібностях. Таким чином, емоційна стабільність є

важливим компонентом інтелектуального розвитку [51, с. 112].

Не можна оминати увагою і роль сімейного середовища. Родинні умови, стиль спілкування з дорослими, насиченість побуту пізнавальними елементами значною мірою визначають темп та якість інтелектуального розвитку. Діти, які мають змогу ставити запитання, отримують пояснення, беруть участь у спільних обговореннях чи експериментах, швидше оволодівають розумовими операціями та демонструють більш високий рівень пізнавальної активності. Натомість брак стимулюючого середовища або надмірний контроль можуть стримувати інтелектуальний розвиток [29].

Підсумовуючи, інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку є цілісним, багатокомпонентним процесом, що охоплює мислення, увагу, пам'ять, мовлення, уяву, мотиваційно-вольову сферу та здатність до рефлексії. Кожен з компонентів має власну динаміку, проте всі вони взаємодіють між собою, утворюючи єдину систему, спрямовану на формування пізнавальної готовності до шкільного навчання. У цей період закладаються основи логічного мислення, розвивається довільність, з'являється здатність діяти за внутрішнім планом, що є ключовими передумовами інтелектуальної зрілості.

З огляду на те, що інтелект формується у діяльності, важливим завданням освітнього процесу є створення різноманітних умов, які стимулюють пізнавальний інтерес, дозволяють дітям експериментувати, моделювати, ставити запитання, робити припущення та шукати нові способи розв'язання завдань. Саме така спрямованість педагогічної роботи забезпечує комплексний розвиток інтелектуальної сфери та формує підґрунтя для подальших успіхів дитини у навчанні.

1.3. Розвивальні ігри як елемент сучасного освітнього середовища ЗДО

У сучасній дошкільній освіті розвивальні ігри розглядаються як один із найбільш ефективних засобів забезпечення інтелектуального, соціального, мовленнєвого та емоційного розвитку дітей. Ігрова діяльність стала важливим

компонентом оновленого освітнього середовища ЗДО, яке орієнтоване на компетентнісний підхід, формування життєвих умінь і створення умов для гармонійного розвитку кожної дитини. На відміну від традиційних форм навчання, які ґрунтувалися переважно на передачі знань, сучасні підходи розглядають гру як основний вид діяльності дошкільника, що сприяє розкриттю його природного пізнавального потенціалу [54, с. 109].

Сучасне розуміння ролі розвивальних ігор виходить за межі їх використання як засобу розваги. Вони забезпечують можливість реалізації внутрішніх потреб і вікових можливостей дитини, сприяють активізації мислення, становленню довільності, розвитку мовлення, творчості та комунікативних умінь. Ігрові ситуації створюють середовище, у якому дитина може вільно діяти, проявляти ініціативу, обирати способи взаємодії з предметами й людьми, експериментувати та робити висновки. Завдяки цьому розвивальні ігри стають невід'ємним інструментом формування інтелектуальної готовності до навчання в школі [48].

Важливим аспектом використання розвивальних ігор у ЗДО є їх здатність забезпечувати природну навчальну мотивацію. На відміну від організованих занять, де мотивом часто виступає вимога дорослого, у грі мотивація виникає з внутрішньої потреби дитини. Саме гра створює ситуації, у яких пізнання стає захопливим процесом, а кожне нове відкриття супроводжується емоційним піднесенням. У таких умовах дитина не просто засвоює нові знання, а активно перебудовує власні способи мислення, адаптує їх до завдань, які постають у грі, та формує стійкі інтелектуальні навички [50].

Важливо також враховувати, що розвивальні ігри сприяють удосконаленню різних видів мислення – наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного. Кожна гра задіює певний набір пізнавальних операцій: аналіз, синтез, класифікацію, порівняння, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. У процесі виконання ігрових завдань дитина опановує вміння виділяти істотні ознаки, шукати закономірності, здійснювати елементарні міркування й висновки. Саме в ігровій діяльності інтелектуальні

операції набувають практичного значення, стають більш усвідомленими та довільними [43].

Не менш важливим є моделювальний характер розвивальних ігор. У сучасній дошкільній освіті все частіше використовуються ігри з елементами символічного, графічного та просторового моделювання. Використання умовних схем, карток, таблиць, блоків, конструкторів сприяє розвитку здатності до оперування знаками й моделями, що є фундаментом формування абстрактного мислення. Дитина навчається бачити відношення між об'єктами, визначати послідовність дій, аналізувати структуру ситуації та прогнозувати результат. Уміння працювати зі схемами й умовними позначеннями суттєво підвищує інтелектуальну зрілість та полегшує перехід до навчальної діяльності в молодшому шкільному віці [49].

Середовище, у якому організовано розвивальні ігри, має бути варіативним, доступним і змістовним. Предметно-просторове середовище відіграє визначальну роль у стимулюванні пізнавальних дій дитини. У сучасному ЗДО обладнують спеціальні ігрові осередки: математичні, дослідницькі, мовленнєві, логіко-розвивальні, сенсорні, конструкторські. Кожен осередок створює ситуації, у яких дитина може самостійно обирати матеріали, добирати способи дії та виконувати завдання відповідно до власного темпу й інтересів. Різноманітність середовища підвищує пізнавальну активність і сприяє інтелектуальному розвитку [53].

Однією з особливостей сучасних розвивальних ігор є їх інтегративний характер. Багато з них поєднують пізнавальний, мовленнєвий, художньо-творчий та руховий компоненти. Наприклад, ігри на тренування просторових уявлень можуть поєднувати елементи малювання, конструювання та рухів, а логіко-математичні ігри – доповнюватися завданнями на розвиток мовлення. Інтегрованість сприяє формуванню універсальних способів дії, що дозволяють дитині переносити знання у нові ситуації та мислити більш гнучко [36].

Значний потенціал мають ігри, що спрямовані на розвиток критичного та креативного мислення. Це ігри на пошук нестандартних рішень,

конструкторські задачі, ігри з відкритим кінцем, сюжетно-рольові моделювання, пізнавальні квести. У таких іграх дитина вчиться ставити запитання, пропонувати кілька варіантів відповіді, відстоювати власні судження, шукати альтернативи та реконструювати відомі способи дії. Таким чином розвивальні ігри стають середовищем формування інтелектуальної ініціативи й самостійності [44].

Не можна оминати увагою й соціальне значення розвивальних ігор. Через ігрові ситуації дитина навчається спільній діяльності, співпраці, обговоренню, розподілу ролей, дотриманню правил. Це забезпечує розвиток мовленнєвих і комунікативних умінь, формує навички соціальної компетентності та емоційного інтелекту. Спільна гра створює умови для формування навичок лідерства, відповідальності, взаємопідтримки, вирішення конфліктів, що є важливими елементами психологічної готовності до школи [42, с. 20].

У розвивальних іграх значну роль відіграє емоційний компонент. Ігрові завдання супроводжуються переживаннями інтересу, здивування, радості, задоволення, що сприяє закріпленню інтелектуальних дій і формуванню позитивного ставлення до пізнавальної діяльності. Емоційне підкріплення робить процес пізнання природним, невимушеним і захопливим, завдяки чому дитина отримує можливість долати складніші інтелектуальні завдання та виробляти стійкість до труднощів [2].

Важливою характеристикою розвивальних ігор є їх гнучкість і можливість адаптації до індивідуального стилю діяльності кожної дитини. Педагог може регулювати рівень складності завдань, добирати матеріали, змінювати правила, включати додаткові стимули або підказки. Такий підхід забезпечує персоналізацію освітнього процесу та врахування індивідуальних особливостей – темпу мислення, рівня розвитку мовлення, типу нервової системи, інтересів, мотиваційних чинників [40, с. 78].

З педагогічної точки зору розвивальні ігри є інструментом, який дозволяє одночасно реалізувати кілька важливих завдань: розвиток пізнавальних умінь, формування соціальних навичок, стимулювання творчості, зміцнення емоційної

сфери, формування довільності та основ навчальної діяльності. Грамотно організовані ігри забезпечують збалансований вплив на всі сторони розвитку, дозволяють формувати у дітей здатність самостійно діяти, планувати, робити висновки, ставити запитання й шукати відповіді [4].

Розмаїття розвивальних ігор у сучасному освітньому середовищі ЗДО дає змогу педагогам системно впливати на формування різних сторін інтелектуальної сфери, одночасно підтримуючи пізнавальну мотивацію, емоційний комфорт та самостійність дітей. Залежно від цілей розвитку й змісту ігрового матеріалу такі ігри можуть мати різну спрямованість – логіко-математичну, мовленнєву, сенсорну, соціальну чи дослідницьку. Узагальнений огляд основних видів розвивальних ігор, що використовуються в практиці ЗДО, подано у табл. 1.4. [5]

Таблиця 1.4

Види розвивальних ігор у сучасному освітньому середовищі ЗДО

Вид розвивальних ігор	Основна характеристика та зміст	Провідні пізнавальні процеси, що розвиваються
Логіко-математичні ігри	Спрямовані на розвиток логічних операцій, уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, класифікувати. Використовують числа, форми, величини, просторові відношення.	Мислення, увага, пам'ять, мовлення
Мовленнєво-розвивальні ігри	Збагачують словниковий запас, формують граматичні структури, удосконалюють зв'язне мовлення та комунікативні уміння.	Мовлення, словесно-логічне мислення, пам'ять
Сенсорні ігри	Формують сенсорні еталони (колір, форма, величина, фактура, звук), стимулюють роботу аналізаторів та розвиток образних уявлень.	Сприймання, уява, пам'ять
Конструктивні та просторові ігри	Удосконалюють вміння моделювати, планувати, будувати конструкції, орієнтуватися в просторі.	Просторове мислення, уява, логіка, самоконтроль
Дидактичні ігри з правилами	Мають чіткі правила, які формують довільність, самоконтроль, вміння діяти за алгоритмом.	Довільна увага, пам'ять, логічне мислення
Ігри на розвиток пам'яті та уваги	Використовують завдання на відтворення, запам'ятовування, знаходження змін, пошук ознак.	Пам'ять, увага, спостережливість
Творчі та креативні ігри	Стимулюють створення нових образів, сюжетів, рішень; формують креативне мислення.	Уява, мовлення, гнучкість мислення

Закінчення таблиці 1.4

Сюжетно-рольові ігри з розвивальним змістом	Розвивають соціальний інтелект, регуляцію поведінки, вміння співпрацювати, застосовувати знання у моделях реальних ситуацій.	Мовлення, мислення, соціальні навички, емоційний інтелект
Ігри-досліди та ігри-експерименти	Ґрунтуються на дослідженні властивостей предметів, явищ, причинно-наслідкових зв'язків.	Дослідницьке мислення, аналіз, пояснення
Ігри на розвиток емоційно-вольової сфери	Допомагають формувати самоконтроль, витримку, регуляцію поведінки, вміння долати труднощі.	Довільність, емоційна саморегуляція

Порівняння змістових і функціональних характеристик, поданих у табл.1.4, демонструє, що кожен вид розвивальних ігор сприяє розвитку певних пізнавальних процесів, але водночас всі вони чинять комплексний вплив на інтелектуальну сферу дошкільника. Ігри відрізняються за ступенем складності, структурою завдань, можливостями моделювання та рівнем довільності, проте всі вони створюють умови для активного включення дитини в пізнавальний процес і стимулюють формування універсальних способів мислення.

Завдяки різноманітності ігор педагог отримує можливість [7; 47]:

- варіювати складність завдань;
- добирати індивідуально значущі форми діяльності;
- інтегрувати кілька освітніх напрямів у єдиний ігровий контекст;
- забезпечувати природний розвиток інтелектуальних умінь через практичну діяльність.

Таким чином, розвивальні ігри не лише урізноманітнюють освітнє середовище ЗДО, а й створюють платформу для сталого інтелектуального зростання дітей.

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що розвивальні ігри є невід'ємною складовою сучасного освітнього середовища ЗДО. Вони забезпечують комплексний розвиток інтелектуальних, творчих, мовленнєвих і соціальних умінь, формують пізнавальну мотивацію, сприяють становленню внутрішньої активності та самостійності. Використання розвивальних ігор відповідає природі дошкільного віку, забезпечує позитивне емоційне тло й

створює умови для того, щоб дитина могла реалізувати свій потенціал у повній мірі. Саме тому розвивальні ігри розглядаються як один із найважливіших інструментів педагогічного впливу й ключовий компонент компетентнісного підходу в системі дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до застосування розвивальних ігор

Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку у сучасній системі дошкільної освіти розглядається як ключовий чинник успішної адаптації до навчальної діяльності, переходу від ігрових форм пізнання до більш організованих способів засвоєння знань та формування базових компетентностей. Одним із провідних завдань педагога є визначення рівня інтелектуальної готовності дітей до використання розвивальних ігор, які спрямовані на стимулювання пізнавальної активності, формування логічних операцій, довільності, мовленнєвих умінь і внутрішнього плану дій. Оцінювання цього аспекту розвитку постає як багатовимірний процес, що поєднує діагностику пізнавальних функцій, аналіз поведінкових проявів, дослідження мотивації, визначення індивідуального стилю мислення та пізнавальних стратегій [22].

Старший дошкільний вік характеризується значною варіативністю інтелектуального розвитку: у межах однієї вікової групи можуть одночасно бути діти, які вже володіють елементами словесно-логічного мислення, і діти, що все ще опираються на наочно-дійові форми пізнання. Саме тому педагог не може орієнтуватися лише на вікові норми; необхідно враховувати індивідуальний темп розвитку, інтереси, тип мислення, рівень сформованості довільної регуляції та мовленнєвих структур, що опосередковують мислення дошкільника. Комплексне оцінювання інтелектуальної готовності дозволяє визначити вихідну позицію дитини, спрогнозувати її можливості в оволодінні ігровими формами навчання та окреслити педагогічні умови, необхідні для ефективного використання розвивальних ігор [10, с. 45].

Сутність комплексної діагностики полягає у всебічному охопленні всіх компонентів інтелектуального розвитку. У структурі інтелектуальної готовності виділяються чотири великі блоки: когнітивний, мовленнєвий, регуляційно-вольовий та мотиваційний. Кожен із них відіграє важливу роль у тому, наскільки ефективно дитина буде включатися в розвивальні ігри, дотримуватися їхніх правил, аналізувати інформацію та розв'язувати логічні завдання (табл.2.1) [17, с. 87].

Таблиця 2.1

Компоненти інтелектуальної готовності старших дошкільників

Компонент	Зміст	Показники сформованості
Когнітивний	Мислення, пам'ять, увага, сприймання, уява	Виділяє істотні ознаки; порівнює та групує; запам'ятовує короткий матеріал; зосереджується 7–10 хв; прогнозує результат
Мовленнєвий	Засоби організації мислення, зв'язне мовлення	Точно описує предмети; пояснює дії; формує причини та висновки; будує послідовні висловлювання
Регуляційно-вольовий	Довільність дій, самоконтроль, дотримання правил	Виконує інструкцію; контролює поведінку; завершує завдання; дотримується правил гри
Мотиваційний	Пізнавальний інтерес, ініціативність	Проявляє цікавість; ставить запитання; охоче включається у гру; прагне знайти рішення

Когнітивний блок охоплює розвиток мислення, пам'яті, уваги, сприймання та уяви. Оцінювання кожного з цих процесів потребує спеціально підібраних завдань, що відображають реальні інтелектуальні дії. Так, для визначення рівня мислення використовують завдання на класифікацію об'єктів, знаходження зайвого, встановлення закономірностей, визначення причин та наслідків. Пам'ять оцінюється через відтворення словесного та образного матеріалу, використання прийомів довільного запам'ятовування. Увага досліджується через виконання завдань, що вимагають зосередженості, точності й переключення у межах короткого проміжку часу [24].

Мовленнєвий блок є не менш важливим, оскільки саме мовлення виступає основним засобом організації мислення та засвоєння інструкції до гри. Оцінювання передбачає визначення активного та пасивного словника, здатності

будувати логічні висловлювання, уміння описувати предмети, пояснювати власні дії, формулювати причинно-наслідкові зв'язки. Важливими є також граматична правильність мовлення та послідовність викладу думки.

Регуляційно-вольовий блок охоплює здатність дитини утримувати мету, планувати та контролювати дії, дотримуватися правил гри та адаптувати поведінку до нових умов. Саме цей компонент є базою для успішного виконання розвивальних ігрових завдань. Дитина, яка не володіє довільністю, не зможе довести гру до кінця, швидко переключиться або втратить інтерес.

Мотиваційний блок визначає ставлення дитини до ігор, її бажання досліджувати, пробувати нові способи дій, ставити запитання, проявляти ініціативу. Висока пізнавальна мотивація – важливий предиктор успішного розвитку інтелекту в умовах гри [31].

Інтелектуальна готовність дошкільників значною мірою пов'язана зі становленням довільної поведінки. Якщо у молодшому дошкільному віці дії дитини є переважно імпульсивними, ситуативними, то до шести років формується здатність підпорядковувати діяльність певним правилам, інструкції чи поставленій меті. Цей процес відбувається нерівномірно: деякі діти швидко переходять до складніших форм довільності, тоді як інші потребують тривалих тренувальних ігор.

Важливим є й розвиток самоконтролю як уміння оцінювати власні дії та виправляти помилки. Через гру дитина природно вчиться контролювати темп, послідовність, точність та відповідність дій правилам. Тому оцінка інтелектуальної готовності повинна включати аналіз того, як дитина реагує на помилки: чи намагається виправити їх, чи здатна проаналізувати, що саме зроблено неправильно, чи прагне знайти інший спосіб виконання завдання [33].

Психологічний комфорт, емоційний стан, здатність співпрацювати також впливають на результати інтелектуального розвитку. Дитина, яка зазнає тривожності або не відчуває підтримки, буде демонструвати нижчі показники, ніж може насправді. Тому оцінювання має проходити в атмосфері прийняття й свободи вибору.

Оцінювання інтелектуальної готовності має ґрунтуватися на низці методологічних принципів, що забезпечують його об'єктивність та відповідність віковим особливостям дошкільника [37]:

1. *Принцип природності* – діагностика відбувається у знайомому для дитини контексті: у грі, у процесі взаємодії з предметами, моделями, картками.

2. *Принцип діяльності* – оцінюються не тільки результати, а й способи виконання завдань; увага зосереджується на тому, як дитина мислить.

3. *Принцип системності* – оцінювання проводиться за всіма компонентами інтелекту, а результати аналізуються у їхній взаємодії.

4. *Принцип варіативності* – діагностичний матеріал добирається так, щоб охопити широку палітру інтелектуальних дій.

5. *Принцип позитивної підтримки* – педагог створює умови, що знижують тривожність і стимулюють впевненість.

6. *Принцип динамічності* – оцінка враховує не лише нинішній рівень, а й потенціал розвитку, здатність дитини навчатися через невеликі підказки.

Оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку базується на поєднанні кількох методів, що дають змогу комплексно охарактеризувати когнітивні, мовленнєві та регуляційно-вольові особливості розвитку дитини. Одним із найважливіших є метод педагогічного спостереження, який реалізується у природних умовах – у грі, під час занять, спілкування чи самостійної діяльності. Саме спостереження дозволяє зафіксувати інтелектуальну активність, темп мислення, здатність концентрувати увагу, стійкість інтересу, характер пізнавальної ініціативи та реакцію дитини на труднощі. Такий метод дає можливість оцінити не стільки результат, скільки динаміку мислення, стратегії пошуку та особливості регуляції поведінки, що робить його незамінним для комплексної діагностики.

Важливу роль відіграють діагностичні ігри, у яких інтелектуальні дії дитини проявляються найбільш природно. У межах таких ігор педагог поступово пропонує завдання на порівняння, класифікацію, виділення істотних ознак, встановлення закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків. Завдяки

ігровій формі дитина не відчуває тиску або оцінювання, що позитивно впливає на об'єктивність результатів. Вони дозволяють визначити, наскільки дошкільник здатний застосовувати логічні операції, переносити знання у нові ситуації, планувати дії та користуватися різними стратегіями розв'язання завдань. Діагностична цінність методу полягає в тому, що він виявляє механізми міркування, а не лише зовнішній кінцевий результат [34].

Значущим інструментом також є мовленнєва діагностика, оскільки мовлення виступає основним засобом організації мислення в дошкільному віці. Завдання на опис предметів, пояснення власних дій, складання коротких розповідей і тлумачення ситуацій показують, чи володіє дитина елементарними логічними структурами, чи здатна формулювати висновки, аргументувати міркування та висловлювати причинно-наслідкові залежності. Рівень мовленнєвої організації значною мірою визначає якість виконання розвивальних ігор, адже дитина має не лише зрозуміти інструкцію, а й уміти обговорювати варіанти рішень і контролювати власну пізнавальну діяльність через мовлення [19].

Доповненням до зазначених методів виступають предметно-практичні та моделювальні завдання, які дають змогу оцінити, як дитина працює з символами, моделями, схемами та предметами. Цей метод дозволяє визначити рівень розвитку просторового мислення, уміння діяти за алгоритмом, використовувати умовні позначення та переносити конкретні дії у внутрішній план. Особливо важливо те, що такі завдання розкривають здатність дітей аналізувати структуру об'єкта, планувати роботу, здійснювати контроль та корекцію власних дій. Саме поєднання всіх наведених методів – спостереження, діагностичних ігор, мовленнєвих проб і моделювальних завдань – забезпечує комплексне бачення інтелектуальної готовності дошкільника та формує підґрунтя для подальшого добору ефективних розвивальних ігор.

Алгоритм оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку реалізується поетапно і передбачає цілеспрямовану послідовність дій педагога: на **підготовчому етапі** визначаються цілі

діагностики, добираються ігри, вправи й матеріали, що відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей; на **організаційному етапі** педагог створює емоційно комфортну, доброзичливу атмосферу, ознайомлює дитину зі змістом і форматом ігрових завдань, забезпечує природність і невимушеність взаємодії; **основний етап** охоплює проведення діагностичних ігор, організоване спостереження, фіксацію способів міркування, стратегій розв'язання завдань та особливостей поведінки під час інтелектуальної діяльності; на **аналітичному етапі** результати систематизуються, порівнюються між собою, інтерпретуються в контексті даних, отриманих за різними методами, що дає змогу визначити сильні й слабкі сторони розвитку кожної дитини; **підсумковий етап** передбачає формування висновків про рівень інтелектуальної готовності, розроблення рекомендацій щодо добору відповідних розвивальних ігор і визначення індивідуальної траєкторії подальшої педагогічної підтримки [28].

Рівні інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку умовно поділяють на три категорії, що відображають якість пізнавальних процесів, ступінь довільності та готовність до участі в розвивальних іграх: **високий рівень** характеризується здатністю дитини самостійно виконувати інтелектуальні завдання, швидко орієнтуватися в умовах гри, застосовувати логічні операції, будувати послідовні міркування, контролювати свою діяльність і проявляти стійку пізнавальну ініціативу; **середній рівень** визначається тим, що дитина здатна розв'язувати більшість завдань за мінімальної допомоги педагога, демонструє достатню зосередженість і базові логічні дії, однак потребує додаткового стимулювання й інколи допускає помилки через нестійкість уваги чи недостатній розвиток мовленнєвих структур; **низький рівень** виявляється у труднощах з аналізом і порівнянням, швидкою втомлюваністю, слабкою довільністю, недостатнім розумінням інструкцій та потребою у постійній підтримці дорослого, що свідчить про незрілість інтелектуальних механізмів і обмежену готовність до використання розвивальних ігор як засобу пізнавального розвитку.

Оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку

має важливе значення для подальшої педагогічної роботи, оскільки дає змогу визначити реальний рівень розвитку пізнавальних процесів і виявити ті аспекти інтелектуальної діяльності, які потребують цілеспрямованої підтримки. Завдяки діагностиці педагог отримує можливість побачити не лише сформовані навички, а й механізми, за допомогою яких дитина виконує завдання: чи здатна вона планувати свої дії, усвідомлювати помилки, переносити досвід у нові ситуації та використовувати різні стратегії мислення. Це дозволяє будувати навчально-виховний процес таким чином, щоб максимально використати індивідуальний потенціал кожної дитини та уникнути перевантаження або емоційного напруження [37].

Дані оцінювання дають змогу педагогові обґрунтовано добирати розвивальні ігри, визначати їхню тривалість, зміст, рівень складності та форму організації. Диференційований добір ігор забезпечує розвиток саме тих інтелектуальних компонентів, які потребують посиленої уваги – логічних операцій, довільності, мовлення, уваги чи пам'яті. Окрім того, результати оцінювання допомагають виявити потенціал дитини до інтелектуального зростання, її здатність засвоювати нові прийоми та способи дії, що є важливим для формування індивідуальних траєкторій розвитку.

Значення оцінювання проявляється також у можливості здійснювати моніторинг динаміки розвитку дітей. Повторне проведення діагностичних процедур дозволяє визначити, наскільки ефективними були обрані ігри та методи, чи з'явилися позитивні зміни у мисленні, увазі, мовленні або пізнавальній мотивації. Таким чином, оцінювання стає не разовою дією, а інструментом постійного педагогічного аналізу, що забезпечує своєчасну корекцію освітнього процесу, оптимізацію змісту розвивальних ігор та підвищення їхнього впливу на інтелектуальний розвиток дошкільників.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що оцінювання інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку є невід'ємним компонентом системи розвивальної роботи в закладі дошкільної освіти. Воно дає змогу своєчасно виявити особливості пізнавальної діяльності кожної

дитини, визначити індивідуальні потреби та потенційні напрями інтелектуального зростання, а також сформувані підґрунтя для ефективного добору ігрових методів, засобів і прийомів. Комплексність діагностики, її природність і систематичність забезпечують об'єктивність висновків та створюють умови для побудови освітнього процесу, який максимально відповідає можливостям і потребам дітей старшого дошкільного віку. Водночас отримані результати виступають базою для визначення педагогічних умов та технологій, що дозволяють повною мірою реалізувати потенціал розвивальних ігор як засобу інтелектуального розвитку. Саме тому логічним продовженням розгляду питання оцінювання є аналіз специфіки організації роботи з дітьми, спрямованої на цілеспрямоване формування інтелектуальних умінь.

2.2. Технологія організації інтелектуального розвитку дітей засобами розвивальних ігор

Організація інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти вимагає впровадження педагогічної технології, що поєднує системність, науковість, ігрову спрямованість та практичну результативність. Розвивальні ігри, на відміну від традиційних форм навчально-пізнавальної діяльності, забезпечують природне включення дітей у вирішення інтелектуальних завдань, підтримують стійкий інтерес, дають можливість моделювати ситуації, в яких дитина застосовує мислення, увагу, пам'ять та мовлення у комплексній взаємодії. Ефективна технологія використання розвивальних ігор повинна враховувати як вікові закономірності розвитку, так і індивідуальні особливості дошкільників, забезпечуючи умови для переходу від наочно-образного до елементів словесно-логічного мислення [25, с. 36].

Сутність технології полягає в тому, що вона не зводиться до епізодичного проведення ігор, а формує цілісну послідовність педагогічних дій – від діагностування можливостей дитини до вибору відповідних ігор, організації

розвивального середовища, пошуку оптимальних методів супроводу, створення проблемних ситуацій та здійснення рефлексії. Такий підхід перетворює гру на інструмент розвитку, а не лише на засіб розваги, та створює логічний місток між ігровою та наступною навчальною діяльністю дитини.

Важливою передумовою реалізації технології є усвідомлення педагогом того, що інтелектуальний розвиток не зводиться до формування окремих умінь. Він передбачає розвиток складних інтегрованих систем: здатності аналізувати ситуацію, прогнозувати, обирати спосіб дії, формувати припущення, перевіряти гіпотези, контролювати та коригувати власні дії. Саме розвивальна гра створює умови для всіх цих процесів, оскільки поєднує творчість, інтелектуальну напругу, емоційність, свободу дій та можливість експериментувати. Таким чином, технологія організації інтелектуального розвитку має охоплювати не лише добір ігор, а й моделювання умов, за яких ці ігри набувають максимальної розвивальної сили.

Ефективність технології організації інтелектуального розвитку визначається тим, наскільки послідовно педагог будує освітній процес відповідно до системи принципів, які відображають наукові уявлення про закономірності розвитку пізнавальної діяльності дошкільника. Реалізація кожного принципу забезпечує необхідні умови для успішного опанування дітьми інтелектуальних дій, а їхня комплексна взаємодія створює цілісне освітнє середовище, спрямоване на формування мислення, мовлення, уваги, пам'яті, уяви та довільності поведінки [27].

Принцип діяльності. Цей принцип передбачає, що інтелектуальний розвиток можливий лише в процесі активної діяльності дитини. Розвивальні ігри мають залучати дошкільника до виконання реальних розумових і практичних операцій: аналізу, порівняння, групування, відтворення моделей, пошуку закономірностей, побудови схем, прогнозування результатів. Гра, побудована за принципом діяльності, завжди ставить дитину в позицію активного дослідника, який сам здобуває знання, а не пасивного виконавця інструкцій. Саме через дію дитина переходить від зовнішніх маніпуляцій з

предметами до внутрішніх мисленневих дій – основи інтелектуального розвитку.

Принцип смислової включеності. Інтелектуальна діяльність розвивається тоді, коли дитина розуміє, для чого вона виконує ту чи іншу дію. Смилова включеність забезпечується через проблемні ситуації, сюжетні мотиви, завдання з «неповною інформацією», логічні загадки, елементи об'єктивної новизни. Дитина не просто виконує вправу, а вирішує проблему, яка її реально цікавить. Завдяки цьому принципу відбувається формування внутрішньої мотивації, що є ключовою умовою стійкого інтелектуального розвитку. Відсутність смислу, навпаки, перетворює гру на механічну дію, що не приносить розвивального ефекту [20].

Принцип поступового ускладнення. Поступове ускладнення забезпечує логічну послідовність формування інтелектуальних операцій. Розвивальні ігри пропонуються у такій логіці: від дій з конкретними предметами – до роботи з умовними символами та абстрактними моделями; від простих класифікацій – до встановлення причинно-наслідкових зв'язків; від дій за зразком – до самостійного створення правил. Завдяки цьому принципу дитина не перевантажується, але постійно рухається вперед, розвиваючи здатність до дедалі складніших розумових дій.

Принцип свободи вибору та самостійності. Свобода вибору – це один із найважливіших механізмів розвитку інтелектуальних операцій. Дитина має право обирати спосіб виконання завдання, послідовність дій, матеріали, партнерів для гри. Самостійність сприяє формуванню ініціативності, уміння приймати рішення, оцінювати власні дії та виправляти помилки. Використання цього принципу дозволяє розвивати внутрішню регуляцію, що є фундаментом довільності поведінки та самоконтролю [26].

Принцип емоційної підтримки. Емоційний фон значною мірою визначає якість інтелектуальної діяльності. Тривожність або страх помилитися блокують мисленнєві процеси, тоді як позитивна емоційна атмосфера сприяє творчості, сміливості в пошуку рішень, готовності до експериментів. Тому педагог має

підтримувати дитину, підкреслювати успіхи, надавати емоційне підкріплення, формувати впевненість у власних силах. Ігри, побудовані на позитивних переживаннях, активізують інтелект природно й ненав'язливо.

Принцип індивідуалізації. Оскільки інтелектуальний розвиток у дошкільному віці є нерівномірним, ігри необхідно добирати з урахуванням індивідуальних особливостей дітей: їхнього темпу мислення, рівня мовленнєвого розвитку, стійкості уваги, пізнавальних інтересів. Індивідуалізація дозволяє уникнути ситуації перевантаження або, навпаки, зниження мотивації через надто легкі завдання. Цей принцип забезпечує відповідність гри реальному рівню розвитку дитини та підсилює її інтелектуальний потенціал [28].

Принцип варіативності. Варіативність означає різноманітність форм, методів, матеріалів та інтелектуальних завдань. Одна й та сама операція (наприклад, класифікація) може формуватися через логічні ігри, сюжетно-рольові дії, конструювання, роботу з природними матеріалами або використання моделей. Завдяки варіативності педагог може забезпечити кожній дитині «свою» точку входу в інтелектуальну діяльність та підтримати інтерес через новизну.

Принцип рефлексивності. Рефлексія – це здатність усвідомити спосіб виконання завдання, помітити помилку, оцінити результат і запропонувати вдосконалення. Реалізація цього принципу у розвивальних іграх відбувається через коротке обговорення: «Як ми це зробили?», «Що допомогло знайти відповідь?», «Що можна змінити?». Рефлексивна складова формує основи мисленнєвої саморегуляції та сприяє переходу від зовнішніх дій до внутрішніх розумових операцій [29].

Реалізація технології інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку засобами розвивальних ігор потребує створення цілісного комплексу педагогічних умов, які впливають на зміст, темп, характер та результат інтелектуальної діяльності дитини. Однією з ключових умов є **забезпечення предметно-розвивального середовища**, яке стимулює

пізнавальну активність і підтримує різні види інтелектуальних дій. У груповому приміщенні мають бути доступні дидактичні матеріали, логічні набори, картки-символи, моделі, природні матеріали, конструктори, настільні ігри, схеми та зображення, що дозволяють організовувати завдання на класифікацію, моделювання, порівняння, пошук закономірностей і прогнозування. Середовище повинно бути мобільним, що забезпечує можливість швидкої зміни занять, а отже – створення ситуацій інтелектуального вибору [15].

Важливою педагогічною умовою є **організація процесу взаємодії педагога з дітьми**, яка базується на партнерстві, довірі й емоційній підтримці. Педагог виконує роль фасилітатора інтелектуальної діяльності, який не нав'язує готових рішень, а делікатно супроводжує дитину у процесі мислення, стимулюючи її до самостійних пошуків, висловлення припущень, формулювання власних висновків. Дорослий підтримує ініціативу дитини, акцентує увагу на її інтелектуальних успіхах, допомагає долати труднощі не через прямі підказки, а через створення додаткових орієнтирів або уточнювальних запитань. Така взаємодія забезпечує розвиток упевненості у власних силах – важливого компонента інтелектуальної активності.

Суттєве значення має **використання варіативного та диференційованого змісту ігор**, що враховує індивідуальний рівень інтелектуальної готовності дітей. Розвивальні ігри повинні мати декілька рівнів складності та пропонувати різні шляхи розв'язання – від роботи з конкретними предметами до оперування символами та моделями. Варіативність змісту дозволяє уникнути інтелектуального перевантаження та підтримує інтерес дітей із різним темпом розвитку. Діти, які швидше опановують логічні операції, мають отримувати додаткові завдання-розширення, тоді як ті, хто потребує більше часу, мають працювати в комфортному для себе режимі [16, с.89].

Окремою педагогічною умовою є **створення емоційно безпечного й підтримувального середовища**, де дитина не боїться помилитися, висловити припущення або запропонувати власний спосіб виконання завдання. Емоційна безпека – базис для інтелектуальної сміливості, здатності приймати виклики,

експериментувати й досліджувати. Позитивна атмосфера сприяє активізації мислення, розвитку творчості, підвищує внутрішню мотивацію до виконання інтелектуальних дій.

Не менш важливою є **інтегрованість розвивальних ігор у різні види діяльності ЗДО**. Технологія буде ефективною лише тоді, коли ігри стають системною частиною занять, прогулянок, самостійної діяльності, ранкових зустрічей і навіть побутових моментів. Чим частіше дитина застосовує логічні операції у різних контекстах, тим швидше відбувається перенесення інтелектуальних дій у нові ситуації та формування гнучкого мислення. Педагог має не просто планувати окремі ігри, а вибудовувати цілісну систему щоденного використання інтелектуальних завдань [26].

Суттєвим чинником є також **співпраця з батьками**, спрямована на продовження інтелектуального розвитку дитини в домашніх умовах. Педагог може пропонувати прості версії розвивальних ігор, які батьки можуть виконувати разом з дітьми без спеціальних матеріалів. Такий підхід забезпечує послідовність впливу та зміцнює зв'язок між здобутками дитини у ЗДО та її активністю вдома.

Перелічені педагогічні умови створюють необхідне підґрунтя для ефективної організації інтелектуального розвитку дітей у процесі розвивальних ігор, однак самі по собі вони не визначають специфіку побудови ігрової діяльності. Щоб технологія була цілісною та результативною, важливо не лише забезпечити середовище й умови, а й чітко структурувати сам процес гри. Розвивальна ігрова діяльність у ЗДО має власну внутрішню логіку, що охоплює мотиваційні, операційні, комунікативні та рефлексивні компоненти. Кожен із них відіграє специфічну роль у становленні інтелектуальних операцій та формуванні цілісного мисленнєвого досвіду дошкільника (табл.2.2).

Як видно з табл. 2.2, розвивальна ігрова діяльність дітей старшого дошкільного віку має багатокomпонентну структуру, у якій кожен елемент виконує важливу функцію у формуванні інтелектуальних дій. Мотиваційний компонент забезпечує включення дитини в гру на емоційному та смисловому

рівнях: саме він активізує допитливість, спрямовує увагу на проблему та створює внутрішній стимул до пошуку рішень. Операційний компонент становить ядро інтелектуального розвитку, оскільки саме під час виконання ігрових дій дитина аналізує, порівнює, класифікує, моделює, прогнозує та здійснює елементарні логічні операції. Через такі дії відбувається перехід від зовнішніх практичних маніпуляцій до внутрішніх мисленнєвих процесів.

Таблиця 2.2

Структура розвивальної ігрової діяльності

Елемент структури	Зміст	Педагогічний ефект
Мотиваційний компонент	Проблемне запитання, цікава ситуація, загадка	Формує інтерес, активізує мислення
Операційний компонент	Виконання ігрових дій, розумові операції	Розвиток мислення, уваги, уяви
Комунікативний компонент	Спільне обговорення, аналіз способів	Формування логічних висловлювань, аргументації
Рефлексивний компонент	Підбиття підсумків, оцінка способів дій	Формування самоконтролю та довільності

Комунікативний компонент підсилює інтелектуальну діяльність, адже діти навчаються висловлювати думки, обґрунтовувати власні міркування, слухати партнерів і співвідносити різні підходи до розв'язання завдань. Саме у спільному обговоренні відбувається розвиток мовленнєво-логічних структур, необхідних для формування внутрішнього плану дій. Завершальним, але не менш значущим елементом є рефлексивний компонент, що забезпечує перехід від ситуативного виконання завдань до усвідомленого мислення. Рефлексія допомагає дитині оцінити власний спосіб дії, звернути увагу на труднощі, усвідомити помилки й зробити висновки для подальшої діяльності [41].

Таким чином, структура розвивальної ігрової діяльності є не просто логічною схемою, а механізмом, що забезпечує цілісність педагогічної технології. Вона дозволяє поєднати мотиваційний аспект, інтелектуальні дії, мовленнєву взаємодію та рефлексію в єдиний процес, спрямований на розвиток мислення та ключових пізнавальних функцій. Саме така структурованість

створює умови для усвідомленого виконання завдань і забезпечує поступовий, системний інтелектуальний розвиток дошкільника.

Структура розвивальної ігрової діяльності дає змогу побачити внутрішню логіку формування інтелектуальних дій та механізм їх поєднання в єдине педагогічне ціле. Однак сама наявність структурних компонентів не є достатньою умовою для ефективної реалізації технології: важливою залишається чітка організація процесу, у межах якого відбувається поступове формування в дітей аналітичних умінь, мовленнєво-логічних операцій, здатності до рефлексії та саморегуляції. Саме тому ключовим елементом технології є її поетапна реалізація, що забезпечує логічний перехід від підготовки й мотивації до активної інтелектуальної дії та підсумкової рефлексії. Усі етапи технології є взаємопов'язаними та утворюють цілісний педагогічний цикл, який спрямований на розвиток мислення дітей старшого дошкільного віку [39].

Першим етапом упровадження технології є **підготовчий етап**, який має аналітико-проектувальний характер. На цьому етапі педагог здійснює всебічне вивчення інтелектуального рівня дітей, аналізує результати діагностики, визначає основні напрями інтелектуального зростання та добирає відповідні розвивальні ігри. Особлива увага приділяється створенню розвивального середовища: педагог організовує простір так, щоб дитина мала доступ до логічних матеріалів, моделей, схем, конструкторів, природних об'єктів і дидактичних наборів. Підготовчий етап також передбачає проектування послідовності ігор – від найпростіших дій із предметами до завдань на аналіз, узагальнення та моделювання. Правильно організована підготовка стає основою для успішного використання розвивальних ігор і сприяє інтелектуальній активності дітей.

Другим етапом є **орієнтаційно-мотиваційний**, який забезпечує емоційне й інтелектуальне включення дітей у діяльність. На цьому етапі педагог створює проблемну або сюжетну ситуацію, яка викликає інтерес і спонукає дитину до пошуку відповіді. Мотиваційний стимул може мати вигляд загадки, ігрової

інтриги, завдання з «неповною інформацією» або казкового сюжету. Важливо, щоб дитина відчула потребу у виконанні інтелектуального завдання та зрозуміла його сенс. Саме на цьому етапі формуються внутрішня мотивація, готовність до мисленнєвого зусилля та позитивне емоційне ставлення до гри як до процесу пізнання.

Центральним у технології є **ігрово-діяльнісний етап**, який становить ядро формування інтелектуальних операцій. Тут діти виконують основні ігрові дії: порівнюють предмети, групують за ознаками, визначають закономірності, створюють моделі, аналізують схеми, конструюють, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, будують припущення й перевіряють гіпотези. На цьому етапі педагог не пропонує готових відповідей, а спрямовує діяльність короткими репліками, навідними запитаннями, акцентами уваги. Ігрово-діяльнісний етап є найбільш об'ємним, оскільки саме тут відбувається становлення логічного мислення, довільності, мовленнєвої активності та внутрішнього плану дій. Висока ефективність етапу залежить від варіативності матеріалів, багатства ігрових ситуацій і можливості дітей вибирати власні стратегії розв'язання [33].

Наступним є **аналітично-рефлексивний етап**, під час якого дитина усвідомлює й оцінює результати власної діяльності. Це не формальне підбиття підсумків, а особливий вид інтелектуальної дії – аналіз способу виконання, співвіднесення очікуваного та отриманого результату, виявлення помилок та пошук альтернативних рішень. Педагог організовує коротке обговорення: діти пояснюють, як вони мислили, що допомогло знайти відповідь, які труднощі виникли та як їх подолати. Рефлексивний компонент сприяє переходу від зовнішніх практичних дій до внутрішніх розумових операцій, формує самоконтроль, уважність до власного процесу мислення та здатність відтворювати спосіб дії в нових ситуаціях.

Завершальним елементом етапної реалізації технології є **узагальнювально-корекційний етап**, який хоча й менш формалізований, але надзвичайно важливий у практиці. Педагог фіксує результати інтелектуальної

активності дітей за певний період, коригує подальший добір ігор, визначає нові завдання, а за потреби – розробляє індивідуальні маршрути інтелектуального розвитку. Саме на цьому етапі встановлюється зв'язок між технологією ігрової діяльності та загальними завданнями освітнього процесу, що забезпечує системність і неперервність розвитку[32].

Поетапна реалізація технології інтелектуального розвитку визначає логіку організації ігрової діяльності, однак практична результативність значною мірою залежить від того, які саме ігри добирає педагог і яким інтелектуальним процесам вони відповідають. Розвивальні ігри у ЗДО відрізняються за структурою, способом виконання, рівнем складності, видом пізнавальних операцій та форматом взаємодії дітей. Саме різноманітність і цілеспрямований добір ігор дозволяють формувати мислення, увагу, пам'ять, уяву, логічні операції та комунікативні навички у старших дошкільників. Для узагальнення й систематизації практичного матеріалу доцільно представити класифікацію розвивальних ігор відповідно до їх інтелектуальної спрямованості, що подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Типи розвивальних ігор та їх інтелектуальна спрямованість

Тип ігор	Характеристика	Інтелектуальні процеси, що розвиваються	Приклади завдань
Логіко-структурні ігри	Завдання на аналіз, зіставлення, встановлення закономірностей	Аналіз, синтез, логічні операції, класифікація	«Знайди закономірність», «Четвертий зайвий», «Продовжи ряд»
Ігри на формування довільності	Ігрові ситуації з правилами, що потребують контролю поведінки	Довільність, самоконтроль, регуляція дій	«Так-ні», «Не помились!», «Заборонений рух»
Мовленнєво-інтелектуальні ігри	Завдання, у яких мовлення є основою пізнавальної дії	Узагальнення, побудова висновків, причинно-наслідкові зв'язки	«Опиши предмет», «Що спочатку, що потім?», «Чому так сталося?»
Конструктивно-моделювальні ігри	Створення моделей, схем, конструкцій	Просторове мислення, планування, моделювання	«Побудуй за схемою», «Склади план», «Доповни конструкцію»

Закінчення таблиці 2.3

Пошуково-дослідницькі ігри	Дослідження властивостей предметів, експериментування	Мисленнєві припущення, перевірка гіпотез, прогнозування	«Маленькі дослідники», «Що зміниться, якщо...?»
Сюжетно-логічні ігри	Ігрові ситуації з проблемним змістом	Планування дій, вибір стратегії, творчість	«Виріши проблему героя», «Знайди вихід із ситуації»

Наведена класифікація демонструє, що розвивальні ігри охоплюють широкий спектр інтелектуальних процесів, а тому їх добір має бути цілеспрямованим та відповідати конкретним завданням розвитку дітей старшого дошкільного віку. Логіко-структурні ігри активізують роботу мислення, навчають дітей бачити суттєві ознаки та встановлювати зв'язки між об'єктами. Ігри на розвиток довільності спрямовані на формування самоконтролю та регуляції поведінки, що є важливою передумовою успішного навчання у школі. Мовленнєво-інтелектуальні ігри дозволяють поєднати мовленнєву активність із логічною – саме мовлення стає інструментом міркування та осмислення.

Конструктивно-моделювальні ігри розвивають просторове та абстрактне мислення, готують дітей до оперування схемами, символами та планами дій. Пошуково-дослідницькі ігри стимулюють природну допитливість дошкільників і забезпечують умови для формування здатності висувати гіпотези, перевіряти припущення та прогнозувати результат. Сюжетно-логічні ігри сприяють розвитку творчості, здатності планувати складні дії, аналізувати ситуації та знаходити оптимальні рішення [41].

Таким чином, різні типи розвивальних ігор виступають не лише як окремі форми роботи, а як цілісна система засобів формування інтелектуального потенціалу дошкільника. Саме на основі такого різноманіття педагог може вибудувати технологію, що забезпечить гармонійний розвиток мислення, уваги, мовлення та довільності, створюючи умови для поступового переходу дитини до більш складних способів пізнання.

Отже, технологія організації інтелектуального розвитку дітей старшого

дошкільного віку засобами розвивальних ігор постає як цілісна система, що поєднує структурні компоненти ігрової діяльності, педагогічні умови, поетапну організацію процесу та цілеспрямований добір різних типів ігор відповідно до їх інтелектуальної спрямованості. Вона забезпечує не лише формування окремих когнітивних умінь, а й розвиток цілісних інтелектуальних стратегій, здатності до аналізу, узагальнення, моделювання, самоконтролю й рефлексії. Реалізація технології дозволяє створити освітнє середовище, у якому дитина активно мислить, діє, експериментує та робить власні відкриття. Однак ефективність такої діяльності потребує не лише методично грамотної організації, а й системної перевірки результатів, що дає можливість оцінити реальний вплив розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей. Саме тому наступний підрозділ буде присвячено питанням діагностування динаміки інтелектуальних змін та аналізу результативності застосування розвивальних ігор у практиці роботи ЗДО.

2.3. Перевірка результативності впливу розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток старших дошкільників

У процесі проходження педагогічних практик нами було організовано педагогічний експеримент, спрямований на вивчення результативності застосування розвивальних ігор у розвитку інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку. Робота здійснювалася у природних умовах освітнього процесу, що дозволило простежити реальний вплив ігрових методів на мислення, увагу, пам'ять і мовленнєво-інтелектуальну активність дітей. На завершальному контрольному етапі експерименту проведено підсумкове діагностування, метою якого було визначення рівня інтелектуального розвитку дошкільників після систематичного використання розвивальних ігор та встановлення змін, що відбулися порівняно з вихідними показниками. Отримані результати дали змогу зіставити дані констатувального й контрольного зрізів і оцінити динаміку інтелектуального розвитку дітей

упродовж періоду педагогічної практики.

Проведений педагогічний експеримент мав на меті не лише перевірити ефективність розвивальних ігор як засобу стимулювання інтелектуальної активності дошкільників, а й з'ясувати, наскільки ці ігри можуть бути інтегровані у повсякденну практику закладу дошкільної освіти. Оскільки застосування ігрових методів відбувалося в межах практичної діяльності, діти взаємодіяли з матеріалом у знайомому для себе середовищі, без додаткового стресу чи тиску. Такий підхід дозволив отримати більш природні та достовірні результати, адже інтелектуальні прояви дітей оцінювалися в умовах, максимально наближених до звичайної освітньої діяльності.

У процесі педагогічного експерименту значна увага приділялася не лише кінцевим результатам виконання завдань, а й тому, **як саме** діти їх виконували: які стратегії обирали, чи демонстрували вміння планувати послідовність дій, чи здатні були зосереджуватися протягом усього часу гри, як реагували на труднощі, чи намагалися знайти альтернативні способи розв'язання. Такий комплексний підхід дав змогу оцінювати інтелект не лише як результат, а як процес, що важливо для правильного розуміння готовності дошкільника до навчальної діяльності.

Під час експерименту ми спостерігали, що систематичне включення розвивальних ігор у структуру занять поступово змінювало характер пізнавальної активності дітей. Вони почали частіше ставити запитання, проявляти інтерес до способів розв'язання завдань, пропонувати свої ідеї, що свідчило про підвищення внутрішньої мотивації. Також відзначалося зростання довільності: діти легше переключалися між елементами завдання, краще утримували інструкцію, швидше виправляли помилки за підказкою або самостійно.

Для системного аналізу ефективності впливу розвивальних ігор нами було визначено **чотири критерії інтелектуального розвитку**, найбільш значущі для підготовки дитини до школи: **мислення, увага, пам'ять, мовленнєво-інтелектуальна діяльність**.

Кожен критерій оцінювався за трирівневою шкалою: **низький, середній, достатній**. Такий підхід дозволив отримати не лише загальний результат, а й більш деталізоване уявлення про сильні та слабкі сторони інтелектуальної сфери дітей.

Показники констатувального етапу відобразили вихідний рівень сформованості інтелектуальних функцій, який був різним як у межах окремих критеріїв, так і між дітьми однієї групи. Більшість дітей демонстрували середній рівень розвитку базових пізнавальних умінь, проте спостерігалися й окремі труднощі: недостатня концентрація уваги, фрагментарність логічних міркувань, обмежений словниковий запас для пояснення власних дій. Отримані результати стали основою для подальшого впровадження розвивальних ігор як засобу цілеспрямованої інтелектуальної стимуляції.

Для отримання достовірних та багатовимірних даних про рівень інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку застосовано комплекс діагностичних методів, підібраних відповідно до вікових особливостей та структури інтелектуальної діяльності дошкільників. Кожен метод передбачав використання конкретних вправ, які дозволяли виявити якісні характеристики мислення, пам'яті, уваги та мовленнєво-інтелектуальної активності. Діагностика проводилася індивідуально або у малих підгрупах у формі ігрової взаємодії, що забезпечувало природність поведінки дітей та високу мотивацію (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Методи діагностики інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Критерій	Метод діагностики	Конкретні вправи	Діагностичний зміст
Мислення	Дидактичні ігри, логічні завдання	«Знайди зайвий», «Закономірність», словесні порівняння, «Причина – наслідок»	Аналіз, узагальнення, виділення істотних ознак, логічні операції
Увага	Ігри на концентрацію та переключення	«Знайди пару», «Виправ помилки», реактивна вправа «Плесни»	Стійкість, переключення, точність уваги

Закінчення таблиці 2.4

Пам'ять	Завдання на образне та словесне запам'ятовування	«Запам'ятай малюнки», «Словесний ряд», «Склади історію»	Обсяг та точність пам'яті, уміння користуватися прийомами
Мовленнєво-інтелектуальна діяльність	Мовленнєві та комунікативні вправи	«Опиши предмет», «Закінчи речення», мовленнєва рефлексія	Послідовність, словниковий запас, логічність висловлювань

До діагностичного комплексу увійшли завдання різного типу, спрямовані на оцінювання чотирьох визначених критеріїв інтелектуального розвитку.

Для оцінювання мислення використовувалися вправи на класифікацію, встановлення логічних зв'язків, знаходження зайвого, формування послідовностей.

Рівень розвитку уваги визначався за допомогою завдань на концентрацію, переключення й стійкість уваги, таких як відшукування елементів серед схожих, порівняння схематичних зображень, виконання алгоритмічних інструкцій.

Пам'ять досліджувалася шляхом відтворення словесних і наочних рядів, запам'ятовування фігур, образів чи коротких описів.

Мовленнєво-інтелектуальна діяльність оцінювалася за вправами на опис предметів, пояснення власних дій, утворення простих суджень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та вміння формулювати висновки.

Зібрані результати стали підґрунтям для формування узагальненої картини інтелектуальної готовності дітей на початковому етапі педагогічного експерименту. Їх було подано у вигляді узагальненої таблиці 2.5.

Аналіз даних свідчить, що загальний рівень інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку на початку експерименту переважно відповідав середньому рівню. Це підтверджує наявність базових пізнавальних умінь, але водночас вказує на недостатню сформованість складніших інтелектуальних операцій, зокрема узагальнення, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, довільного запам'ятовування та зосередженого слухання.

**Рівні інтелектуального розвитку дітей за критеріями
(констатувальний етап), %**

Критерій	Низький рівень	Середній рівень	Достатній рівень
Мислення	38 %	52 %	10 %
Увага	42 %	48 %	10 %
Пам'ять	35 %	50 %	15 %
Мовленнєво-інтелектуальна діяльність	40 %	46 %	14 %

Особливої уваги потребували такі критерії, як увага та мовленнєво-інтелектуальна діяльність, де найвищим виявився відсоток дітей із низькими показниками. Це свідчило про труднощі у підтриманні концентрації, нестійкість довільності та обмеженість мовленнєвих засобів для опису логіки виконання завдань.

Водночас показники розвитку пам'яті та мислення продемонстрували потенціал до покращення, але вимагали посилення педагогічного впливу через індивідуалізовані ігрові методики.

Таким чином, результати констатувального етапу підтвердили доцільність подальшого цілеспрямованого застосування розвивальних ігор. Вони окреслили ті напрями інтелектуальної сфери, які потребували найбільшої уваги під час педагогічної практики та на які надалі було спрямовано формуючий вплив.

Корекційно-розвивальна робота, була спрямована на підвищення рівня інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку, ґрунтувалася на систематичному застосуванні комплексу спеціально підібраних вправ. Їх зміст відповідав чотирьом критеріям інтелектуального розвитку, визначеним у констатувальному етапі дослідження: мисленню, увазі, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальній діяльності. Добір вправ здійснювався з урахуванням вікових особливостей дітей, необхідності підтримки високої мотивації й збереження природного темпу інтелектуальної роботи, тому всі завдання були подані у формі цікавої, доступної та зрозумілої гри. Гнучкість і варіативність вправ дозволили адаптувати їх як для індивідуальної, так і для групової роботи, а

поступове ускладнення змісту забезпечило корекційний ефект і сприяло цілеспрямованому розвитку пізнавальних процесів.

Вправи, спрямовані на розвиток мислення, містили завдання на класифікацію, встановлення логічних зв'язків, визначення істотних ознак та формування уміння робити узагальнення. Однією з найефективніших вправ стала гра «Четвертий зайвий», у якій дитині пропонували чотири предмети або зображення, серед яких потрібно було знайти той, що не належить до загальної групи, і пояснити свій вибір. Завдання стимулювало розвиток логічного міркування, аналізу й уміння аргументувати власні судження. Подібної дії виконувала вправа «Закінчи послідовність», у якій дітям пропонували ряди зображень або символів, побудованих за певною закономірністю. Необхідність знайти продовження ряду вимагала виявлення закономірностей, абстрагування від другорядних ознак та прогнозування наступного елемента. Значний корекційний ефект мала також вправа «Чому так сталося?», побудована на коротких сюжетних ситуаціях. Діти повинні були встановити причинно-наслідкові зв'язки між подіями, пояснити їх логіку та передбачити можливий результат. Виконання таких завдань сприяло формуванню послідовності мислення, умінню знаходити приховані залежності та робити висновки на основі аналізу ситуації.

Особливу увагу у формувальному етапі було приділено розвитку уваги, оскільки саме цей критерій продемонстрував найнижчі показники на констатувальному етапі. Для її корекції застосовувалися вправи, спрямовані на розвиток стійкості, вибіркової, довільності та швидкості переключення. Однією з найбільш результативних стала вправа «Знайди відмінності», яка передбачала порівняння двох схожих зображень і пошук відмінних елементів. Її ефективність пояснюється тим, що вона одночасно активізує зорове сприймання, уважність, послідовність аналізу й самоконтроль. Крім того, використовувалися вправи з елементами слухової реакції, наприклад «Плесни, коли почуєш...», у якій діти повинні були реагувати лише на певне слово серед низки інших. Такі вправи стимулювали вибіркочу увагу, швидкість реакції та

навички контролю імпульсивності. Не менш ефективною була вправа «Кольорові сигнали», спрямована на розвиток довільності. Діти виконували різні рухові дії залежно від кольору картки, що вимагало від них точного запам'ятовування інструкції, контролю поведінки та швидкого переключення між діями.

Значне місце у корекційній роботі займали вправи на розвиток пам'яті. Для формування зорової пам'яті використовувалася вправа «Запам'ятай і відтвори», де дітям на короткий час демонстрували групу зображень, а після їхнього приховування пропонували пригадати або вибрати із запропонованого набору ті картинки, які вони бачили. Вона тренувала обсяг короткочасної пам'яті, швидкість запам'ятовування та точність відтворення інформації. Для розвитку слухової пам'яті застосовувалася вправа «Словесний ряд», у якій діти відтворювали ряд слів у правильній послідовності. Поступове ускладнення – збільшення кількості слів або виконання завдання у зворотному порядку – сприяло активізації слухового сприймання, концентрації уваги та довільного контролю. Цікавою та ефективною виявилася вправа «Склади історію», що стимулювала асоціативну пам'ять. Дітям пропонували кілька несуміжних слів, на основі яких вони повинні були створити коротку розповідь, що допомагало запам'ятати матеріал через його смислове об'єднання.

Корекція мовленнєво-інтелектуальної діяльності здійснювалася через вправи, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення, збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови мовлення та формування мовленнєвої рефлексії. Однією з базових стала вправа «Опиши предмет», у якій дитина за зображенням або реальним предметом повинна була подати його опис, використовуючи різні характеристики: форму, колір, матеріал, призначення та функції. Така діяльність стимулювала мовленнєву активність, уміння добирати точні слова та логічно вибудовувати висловлювання. Значний корекційний потенціал мала вправа «Закінчи речення», у якій дітям пропонувалося логічно завершити фразу, надаючи їй смислової завершеності. Вона розвивала граматичну правильність мовлення, уміння доповнювати й

узгоджувати мовні структури. Додатковим важливим компонентом стала вправа «Поясни, як ти це робив», спрямована на формування мовленнєвої рефлексії. Після виконання будь-якого завдання дитина повинна була усно описати послідовність своїх дій, що сприяло розвитку внутрішнього мовлення, усвідомленості та логічної організації інтелектуальних дій.

Усі вправи у комплексі забезпечували системний вплив на інтелектуальну сферу дошкільників. Вони не лише активізували пізнавальні процеси, а й формували навички самоконтролю, довільності, усвідомленості та внутрішньої мотивації до інтелектуальної діяльності. Ігрова форма роботи сприяла високому рівню залученості дітей, а поступове ускладнення змісту дозволяло забезпечити позитивну динаміку розвитку. Саме комплексне застосування вправ під час формувального етапу створило умови для підвищення рівня інтелектуального розвитку дітей та стало підґрунтям для подальшого аналізу результатів педагогічного експерименту.

Після завершення формувального етапу педагогічного експерименту було проведено повторне діагностування інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку з метою оцінювання впливу корекційно-розвивальних вправ, що систематично застосовувалися упродовж педагогічної практики. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного зрізів показав позитивну динаміку розвитку всіх чотирьох визначених критеріїв: мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності. Отримані зміни засвідчили ефективність упровадженої корекційної програми, її відповідність віковим можливостям дітей та педагогічну доцільність використання ігрових форм інтелектуальної стимуляції (табл.2.6.).

Найбільш виражені позитивні зміни спостерігалися у розвитку **мислення**, де зменшилася частка дітей із низьким рівнем і суттєво збільшилася кількість тих, хто досяг достатнього рівня сформованості логічних операцій. Діти краще справлялися із завданнями на класифікацію та встановлення закономірностей, швидше знаходили «зайві» елементи, почали точніше аргументувати власні висновки. Під час виконання вправ вони демонстрували зростання здатності до

аналізу та узагальнення, використовували різні стратегії розв'язання завдань, що свідчило про розвиток гнучкості мислення та підвищення інтелектуальної самостійності.

Таблиця 2.6.

**Результати інтелектуального розвитку дітей
(контрольний етап), %**

Критерій	Низький рівень	Середній рівень	Достатній рівень
Мислення	20 %	55 %	25 %
Увага	25 %	50 %	25 %
Пам'ять	18 %	52 %	30 %
Мовленнєво-інтелектуальна діяльність	22 %	50 %	28 %

Помітне зростання відзначалося і в розвитку **уваги**, яка на констатувальному етапі була найпроблемнішою сферою. Після формувального впливу діти стали більш зібраними, краще утримували інструкцію та демонстрували вищу стійкість довільної уваги. Зменшилася кількість помилок у завданнях на знаходження відмінностей, діти точніше виконували алгоритмічні інструкції, швидше реагували на словесні сигнали. Також спостерігалось покращення здатності до переключення уваги: дошкільники легше переходили від одного виду діяльності до іншого, що особливо проявлялося у динамічних та реактивних іграх. Усе це свідчить про зростання рівня довільності й розвиток механізмів саморегуляції.

У сфері **пам'яті** позитивна динаміка виявилася у збільшенні обсягу короткочасної зорової та слухової пам'яті. Діти точніше відтворювали ряди слів і малюнків, менше плутали послідовність та демонстрували здатність використовувати мнемічні прийоми (повторення, групування, складання коротких історій). Значно покращилися результати завдань на відтворення сюжетних і предметних рядів, що свідчить про розвиток цілеспрямованого запам'ятовування. Поступове ускладнення вправ у ході корекційної роботи

дало можливість дітям навчитися утримувати в пам'яті більші обсяги матеріалу, що є важливою передумовою для подальшого навчання у школі.

Ще більш помітним стало зростання рівня **мовленнєво-інтелектуальної діяльності**. Після проведення систематичних вправ діти демонстрували більш розгорнуті та логічні висловлювання, їхні описи предметів стали точнішими, послідовнішими й змістовнішими. Значно зріс активний словниковий запас, діти частіше використовували узагальнювальні поняття, точніше добирали слова для пояснення власних дій. Позитивні зміни також виявилися у формуванні мовленнєвої рефлексії: дошкільники впевненіше описували алгоритм виконання завдань, могли пояснити причини своїх помилок і визначити спосіб їхнього виправлення. Поліпшення мовленнєвої діяльності відбувалося не лише у спеціально організованих вправах, а й у повсякденній комунікації під час занять.

Узагальнюючи результати контрольного зрізу, можна стверджувати, що **всі діти продемонстрували позитивні зрушення у рівні інтелектуального розвитку**, а у значної частини – відбулося підвищення рівня з низького до середнього або з середнього до достатнього. Якісні спостереження показали також зростання впевненості дітей, підвищення внутрішньої мотивації до виконання пізнавальних завдань, збільшення активності та ініціативності під час інтелектуальних ігор. Це підтверджує системний і багатофакторний вплив корекційної програми (рис. 2.1).

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту підтвердили високу ефективність застосованого комплексу корекційно-розвивальних вправ. Порівняльний аналіз показав позитивну динаміку розвитку мислення, уваги, пам'яті та мовленнєво-інтелектуальної діяльності дітей старшого дошкільного віку. Найбільш суттєві зрушення спостерігалися у зменшенні кількості дітей із низьким рівнем інтелектуального розвитку та збільшенні частки тих, хто досяг достатнього рівня.

Покращення виявилися не лише кількісно, а й якісно: діти стали більш зосередженими, активними та мотивованими, демонстрували зростання

самостійності, здатності до аналізу, швидшого переключення уваги, точнішого відтворення інформації та логічного висловлення власних міркувань. Комплекс ігрових вправ довів свою результативність як метод підвищення інтелектуальної готовності дітей до шкільного навчання та може бути рекомендований для систематичного використання у практиці закладів дошкільної освіти.

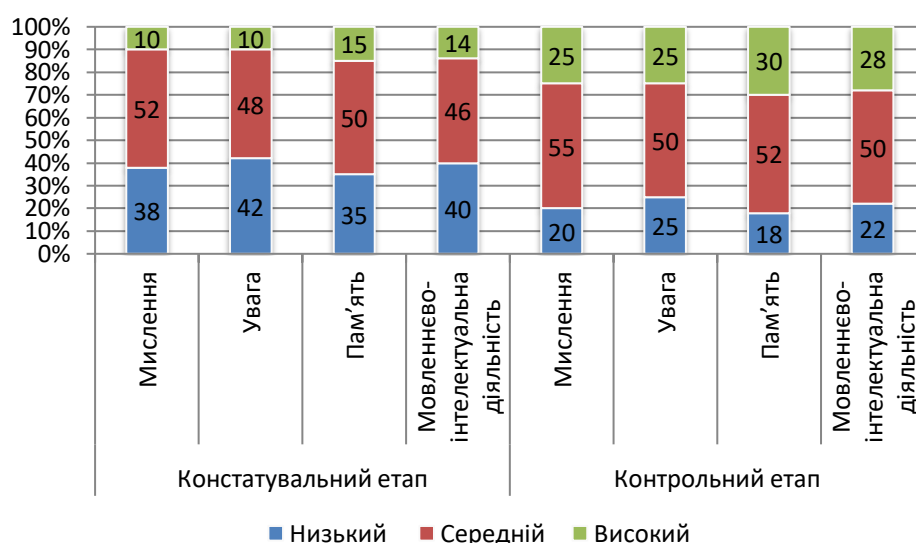

Рис.2.1. Зведене порівняння рівнів інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку до та після формувального експерименту

Таким чином, результати контрольного етапу переконливо свідчать про ефективність розробленого комплексу корекційно-розвивальних вправ. Їх застосування сприяло розвитку ключових інтелектуальних функцій, підвищенню довірливості психічної діяльності та формуванню готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. Позитивна динаміка за всіма критеріями є підставою для інтеграції таких вправ у практику закладів дошкільної освіти як ефективного засобу інтелектуальної стимуляції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу всебічно проаналізувати проблему інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку та визначити потенціал розвивальних ігор як ефективного засобу його стимулювання. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що інтелектуальний розвиток дошкільника є складним багаторівневим процесом, що охоплює формування мислення, уваги, пам'яті, мовленнєво-інтелектуальної діяльності, а також становлення довільності, внутрішньої мотивації та здатності до саморегуляції. У сучасних умовах, коли пріоритетом дошкільної освіти є підготовка дитини до успішної інтеграції у шкільне середовище, особливої актуальності набуває пошук педагогічних засобів, що здатні одночасно розвивати пізнавальну сферу й підтримувати природність дитячої діяльності. До таких засобів належать розвивальні ігри, які за своєю сутністю поєднують емоційну привабливість, діяльнісний підхід та інтелектуальне навантаження.

У межах дослідження було визначено сутнісні характеристики інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку, окреслено його компоненти та критерії. Мислення, увага, пам'ять і мовленнєво-інтелектуальна діяльність були обрані як ключові параметри, що найбільш повно відображають інтелектуальну готовність дитини до шкільного навчання. Аналіз психолого-педагогічної літератури підтвердив, що саме ці показники найбільш чутливі до педагогічного впливу, а розвивальні ігри виступають оптимальною формою їх стимуляції завдяки багатофункціональності, варіативності й доступності для сприйняття дошкільниками.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили неоднорідність початкового рівня інтелектуального розвитку дітей. Хоча більшість дітей продемонстрували середній рівень сформованості базових інтелектуальних умінь, виявлено значні труднощі у сферах уваги та мовленнєво-інтелектуальної діяльності, що виражалося у недостатній здатності до тривалого зосередження, обмеженому словниковому запасі, фрагментарності

логічних суджень. Показники мислення та пам'яті мали потенціал до зростання, однак також потребували цілеспрямованого педагогічного впливу. Усі ці дані стали підставою для розроблення корекційно-розвивальної програми на основі систематичного використання розвивальних ігор.

У ході формувального етапу було впроваджено комплекс вправ, спрямованих на розвиток логічного мислення, довільної уваги, зорової та слухової пам'яті, мовленнєво-інтелектуальної активності. Усі завдання мали ігрову форму, що забезпечувало високу мотивацію, зменшення емоційного напруження та створення умов для природної активності дітей. Вправи добиралися з урахуванням принципів науковості, доступності, поступового ускладнення, повторюваності та індивідуалізації. Особливе значення надавалося тому, щоб діти не лише відтворювали зразки дій, а й активно мислили, порівнювали, аналізували, прогнозували й робили власні висновки.

Контрольний етап педагогічного експерименту дав змогу оцінити реальний вплив корекційних вправ на інтелектуальну сферу дошкільників. Порівняльний аналіз засвідчив позитивні зміни за всіма виокремленими критеріями. Найбільш виражена динаміка відбулася у сфері мислення: діти стали краще класифікувати об'єкти, встановлювати закономірності, аргументувати судження. Значно підвищився рівень довільної уваги, що виявилось у здатності довше утримувати інструкцію, точніше виконувати завдання, швидше переключатися між видами діяльності. У сфері пам'яті відзначено збільшення обсягу зорового та слухового матеріалу, що діти могли відтворити, а також розвиток умінь користуватися мнемічними стратегіями. Мовленнєво-інтелектуальна діяльність стала більш впорядкованою, логічною та змістовною: діти активніше використовували описові конструкції, краще пояснювали свої дії, демонстрували сформованість причинно-наслідкових зв'язків у мовленні.

Важливо наголосити, що позитивні зрушення були не лише кількісними, а й якісними. Під час спостережень за дітьми у ході занять та в повсякденній діяльності було помічено підвищення їхньої пізнавальної активності, допитливості, інтересу до нових завдань. Діти почали частіше ініціювати участь

у навчальних іграх, висловлювати власні думки, пропонувати альтернативні способи розв'язання завдань. Підвищилася впевненість у власних можливостях, зросла внутрішня мотивація до інтелектуальної діяльності. Такі зміни свідчать про розвиток не лише інтелектуальних функцій, а й особистісних якостей, важливих для подальшого успішного навчання.

Аналіз контрольного етапу переконливо доводить, що систематичне застосування розвивальних ігор є педагогічно ефективним способом підвищення інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Розвивальні ігри, будучи природною формою дитячої активності, виступають потужним засобом формування довірливих психічних процесів, забезпечують комплексний вплив на пізнавальну сферу та сприяють гармонійному розвитку особистості. Їх використання дозволяє не тільки підвищити рівень інтелектуальної готовності до школи, а й сформувати позитивне ставлення до навчання, що є ключовим чинником успішної адаптації у першому класі.

Таким чином, результати дослідження засвідчили необхідність і доцільність інтеграції розвивальних ігор у систему освітньої роботи закладів дошкільної освіти. Розроблений комплекс вправ може бути рекомендований до використання вихователями, практичними психологами та педагогами-методистами. Він є універсальним, гнучким і адаптивним, дозволяє враховувати індивідуальні особливості дітей та забезпечувати різнорівневу підтримку інтелектуального розвитку. Отримані результати підтверджують значний потенціал розвивальних ігор як ефективного педагогічного інструмента, здатного сприяти формуванню ключових пізнавальних умінь і створювати умови для успішного навчання в Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабчук О.Г. Конспект лекцій до дисципліни «Діагностика психічного розвитку дітей з практикумом» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2021. 80 с.
2. Бадо Е.О. Технологія розвивальної гри та її вплив на інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: досвід, реалії, сьогодення та перспективи* : зб. тез виступів учасн. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю). Рівне, 2023. С. 5–10.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. Київ, 2021. Наказ МОН № 33 від 12.01.2021 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/79142/> (дата звернення: 21.10.2025)
4. Білер О.С. Вплив розвивального середовища на розвиток сенсомоторного інтелекту молодших дошкільників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 9 (93). С. 56–68.
5. Боднар О., Карук І. Ігрова діяльність як засіб стимулювання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (26-27 березня 2024 р.). Вінниця, 2024. Вип. 13. С. 266–268.
6. Булгакова О., Волошенко І. Особливості розвитку когнітивних здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 12(17). С. 281-290.
7. Бутенко В.Г. Психолого-педагогічні основи ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2016. № 1 (72). С. 51–56.
8. Валентьєва Т.І., Богдан Т.М. Педагогіка дошкільна: практичний курс: навч. посіб. Чернігів, 2017. 92 с.

9. Вільхова О.Г. Інтелектуальний розвиток дошкільників у процесі формування елементарних математичних знань. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*. 2020. Вип. 4. С. 51–55.

10. Войцях Т.В. Ігрові технології: просвітницько-профілактичні ігри. Київ: Шкільний світ, 2015. 144 с.

11. Волощук І. Розвиток інтелекту: нитки Аріадни не знайдено. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. Вип. 10. С. 13–17.

12. Гавриш Н.В., Васильєва С.А., Рагозіна В.В. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навч.-метод. посіб. Кропивницький, 2021. 158 с.

13. Гарник І.А. Інтелектуальний розвиток дитини у системі дошкільного виховання Великої Британії : автореф. дис. канд. пед. наук. Дрогобич, 2018. 19 с.

14. Горбатюк О. Використання корекційно-оздоровчих вправ у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. Т. 102., № 2. С. 77–83.

15. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження: навч.-метод. посіб. / упоряд.: О.Г. Косенчук, І.М. Новик, О.А. Венгловська, Л.В. Куземко. Харків: Ранок, 2021. 240 с.

16. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

17. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: практикум. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 206 с.

18. Дуткевич Т.В. Дитяча розвивально-корекційна психологія (Теоретичний курс): навч. посіб. Київ: КНТ, 2017. 265 с.

19. Дьяченко М.І. Розвивальна гра як педагогічна технологія в дошкільній освіті. *Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 70. С. 90–95.

20. Замелюк М.І., Мордас Д.О., Матвійчук А.М. Ігрова терапія як інструмент у зростанні та розвитку дітей. *Психологічні основи здоров'я, освіти,*

науки та самореалізації особистості: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. С. 54–57.

21. Ігрова скарбничка. Дидактичні ігри для дошкільників / упор. Т.І. Янковська, М.Я. Бральчук, О.В. Новицька. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2010. 44 с.

22. Іншакова І.Є. Ігрова технологія як ефективний засіб розумового виховання дітей в сучасному закладі дошкільної освіти. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2023. С. 193–194.

23. Іщенко Л. Розвиток дослідницьких здібностей дітей дошкільного віку. *Collection of scientific papers of Uman State pedagogical University*. 2018. № 1. С. 90–98.

24. Клак В.О. Психологічні особливості розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. Психологія. 2019. Вип. 9. С. 21–25.

25. Ковалевська Н.В. Ігрові технології у просторі ЗДО: монографія. Полтава: ПНПУ, 2019. 180 с.

26. Ковалевська Н.В. Ігрова компетентність дошкільника: зміст, умови формування. *Педагогічна майстерність*. 2020. № 5. С. 30–35.

27. Коваленко О.М. Розумові ігри як засіб розвитку мислення старших дошкільників. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 23–27.

28. Коваль І.В.; Пантюк Т.І. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи*. 2020. С. 220–222.

29. Котелянець Н.В. Методологічні основи формування технологічних умінь у дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2020. Вип. 185. С. 33–39.

30. Крутій К.Л. Сучасні освітні технології в дошкільній освіті. Запоріжжя: ЛПС, 2014. 200 с.

31. Кудикіна Н.В. Внесок вітчизняних психологів у формування

педагогічної теорії ігрової діяльності дітей. *Практична психологія та соціальна робота*. 2019. С. 55–58.

32. Ладивір С.О. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2019. № 3 С. 25–39.

33. Литвінчук Г.І. Розвивальні ігрові технології в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 8(80). С. 90–96.

34. Манжелій Н.М., Снісар Ю. Використання дидактичної гри у процесі розумового виховання дошкільників. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*. 2020. № 4. С. 122–128.

35. Мельник І.В. Інтелектуальний розвиток дітей 5–6 років у процесі розвивальних ігор. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2020. № 1. С. 82–88.

36. Низковська Т.П. Розвивальні ігри як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2018. Вип. 60. С. 145–150.

37. Нісканен Л.Г. Інтелектуальний розвиток і виховання дошкільників. Київ: Академія, 2002. 109 с.

38. Новак Т.В. Розумове виховання дошкільників з особливими освітніми потребами в дидактичній грі. *Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк, 2019. С. 118–120.

39. Панок В.Г. Психолого-педагогічні умови інтелектуального розвитку дошкільників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 4. С. 10–15.

40. Пихтіна Н.П. Педагогіка гри: лекції : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2014. 209 с.

41. Підлипняк І., Дука Т. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. С. 40–43.

42. Піроженко Т.О. та ін. Ігрова діяльність дошкільника: молодший

дошкільний вік. Київ: Генеза. 2009. 88 с.

43. Плющ І., Богдан Т. Вплив розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5(45). С. 1393-1403.

44. Рибальченко А. Формування розумових здібностей дошкільників засобами дидактичної гри. *Науковий пошук студента: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук*. Ізмаїл, 2017. С. 126–130.

45. Рогальська І.С. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного освітнього середовища. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 10, Вип. 15. С. 120–126.

46. Савченко Л.Л. Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку як складник розумового розвитку. *Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2019. Вип. 71. С. 221–224.

47. Савченко М., Бабік І., Марєєва Т. Вплив ігрових методів на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15014924>

48. Саєнко Т., Смолянко Ю. Розвивальні ігри як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11(29). С. 1551-1563.

49. Словік О. М. Сутність ігрових креативних технологій навчання. *Academis notes. Series: Pedagogical sciences*. 2024. № 7. С. 139–144.

50. Стаєнна О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 10. С. 38–42.

51. Українське дошкільня : програма розвитку дітей дошкільного віку / О.І. Білан та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.

52. Федорова М.А., Максимова О.О., Сорочинська О.А. Дошкільна педагогіка (частина 1): навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с.

53. Химич Н., Філюк О. Підвищення ефективності розумового виховання

старших дошкільників шляхом використання дидактичних ігор у освітньо-виховному процесі ДНЗ. *Humanitarium*. 2018. Т. 40, № 2. С. 107–114.

54. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.